

Balanceren

Bij oppervlakkig doorlezen van *Macro Economische Verkenning 1975* en *Miljoenennota 1975* valt het nauwelijks op dat de oliecrisis een nadelige invloed op de Nederlandse economie heeft gehad. Immers, de economische kerngegevens tonen voor 1975 een beeld dat aardig past in de economische ontwikkeling van de afgelopen jaren. Uiteraard past 1974, waarin het hoogtepunt van de oliecrisis ligt, niet in die ontwikkeling. Het jaar 1974 zal er niet erg florissant gaan uitzien. We moeten echter niet overdrijven. De reële productie, het volume van de bruto-investeringen, het reële vrij beschikbare inkomen en het volume van de particuliere consumptie zullen dit jaar namelijk met resp. 3,5%, 2,5%, 2% en 3% stijgen; zolang deze percentages nog positief zijn, mogen we niet klagen. In 1974 zal de ontwikkeling van de prijzen, de loonsom en de werkgelegenheid echter slecht zijn. Bij een stijging van de loonsom per werknemer van 14,5% blijkt het prijspeil van de particuliere consumptie te groeien met 10,5%, terwijl 140.000 personen werkloos zullen zijn. In deze laatste drie cijfers openbaart de oliecrisis zich duidelijk. We mogen overigens niet stellen dat bij afwezigheid van die crisis de inflatie en de werkloosheid zouden zijn uitgebannen.

Hoe zal 1975 eruit zien? Volgens *MEV 1975* zullen de stijging van de loonsom per werknemer en van de prijzen omlaag worden gedrukt tot resp. 13% en 9,5%, terwijl de reële productie met 3,5% à 4% zal groeien. Het resultaat hiervan is een grotere stijging van het reële beschikbare inkomen (2,5% à 3%) en van het volume van de particuliere consumptie (4%). De werkgelegenheidssituatie verslechtert evenwel tot een werkloosheid van 155.000 personen of 3,5% van de beroepsbevolking. Conclusie: de oliecrisis heeft nauwelijks invloed op de economische lange-termijnontwikkeling.

Toch is deze conclusie mijns inziens onjuist. Ze ontstaat namelijk — ik herhaal — bij oppervlakkig doorlezen van de regeringsstukken voor 1975. Het zal nog moeten blijken of de nadelige gevolgen van de oliecrisis binnen een jaar worden opgevangen. Het in *MEV 1975* geschetste beeld ontstaat pas indien een inzinking van de wereldconjunctuur wordt voorkomen. Veel zal daarom afhangen van het internationale overleg. Indien bijv. de Verenigde Staten een restrictief beleid zullen gaan voeren, zal de Westeuropese economie gevoelige klappen moeten incasseren. Bovendien blijft de grondstofvoorziening — vooral die van olie — onzeker. De Arabieren hebben hun politieke doelstelling nog lang niet bereikt en zij weten dat velen in het Westen gauw door de knieën gaan indien de oliekraan wordt dichtgedraaid. Dat uit het

internationale overleg niet gemakkelijk de resultaten zijn te verwachten die de regering wenst, blijkt duidelijk uit de vorige week verschenen *Prospects for international trade* van het GATT.

De regering-Den Uyl weet dat trouwens ook wel. Minister Duisenberg schrijft bijv. in het voorwoord van de *Miljoenennota* dat wij nog lange tijd op een grote mate van labiliteit in de internationaal-economische ontwikkeling moeten rekenen. Minister Lubbers merkt hetzelfde op in de *MEV*. Vandaar dat het Centraal Planbureau onzekerheidsvarianten berekende ten aanzien van de internationale conjunctuur. Indien de wereldhandel in 1975 niet met 5% zal groeien, zoals de regering optimistisch voorspelt, maar gelijk zal blijven (en dienovereenkomstig de grondstofprijzen zullen dalen), zal de investeringsgroei dat jaar 1,2% minder bedragen dan in de kerngegevens is vermeld. Mede hierdoor kan in 1975 de productiegroei lager zijn en kan de werkloosheid met 13.000 personen extra toenemen. De gevolgen van een eventuele extra stijging van de grondstofprijzen — hetgeen niet door de regering wordt verwacht — zijn niet in de *MEV* berekend.

Mede door haar optimisme kan de regering een beleid presenteren waarvoor men respect moet hebben. Zij blijft streven naar een rechtvaardiger verdeling van kennis, macht en inkomen en manoeuvreert daarom handig tussen de oppositionele klippen door. In 1975 zullen bijv. de sociale-premie- en belastingdruk niet worden verhoogd, terwijl de inflatiecorrectie voor 80% zal worden doorgevoerd. De mede door de aardgasbaten veroorzaakte sterke extern-economische positie stelt de regering daartoe in staat. Bovendien behoeft de minister van Financiën dank zij een andere berekening van de begrotingsruimte (volgens de methodiek van de totale ruimte) niet meer zo ingewikkeld te passen en te meten om begrotingstekorten te kunnen verdedigen. De regering baseert zich overigens ook ten aanzien van de binnenlandse loonbeweging op een zeer optimistische visie.

De tijd zal ons leren of het optimisme van de regering gerechtvaardigd is. Mijns inziens balanceert het kabinet-Den Uyl op het scherp van het mes.

L. Hoffman

Binnenkort zal ESb uitvoerig aandacht besteden aan *Macro Economische Verkenning* en *Miljoenennota*.

Inhoud

<i>Drs. L. Hoffman:</i> Balanceren	805
Column Imagobouw in Nederland, door Prof. Dr. J. Wemelsfelder	807
<i>Drs. J. Louwman:</i> Industriepolitiek	808
<i>Ir. H. A. van der Meiden:</i> Te weinig bos in Nederland	812
Mededelingen	815
<i>Drs. F. J. Hogewind:</i> Arbeidsproductiviteit en een gedifferentieerde loonpolitiek	816
Energiekroniek De politicus en de kernenergie, door Dr. A. A. de Boer	817
Fisconomie Ontwikkelingssamenwerking en belastingen, door Prof. Dr. J. H. Christiaanse	819
Mededeling	820
Au courant Sleutelen aan de indexering, door A. F. van Zweeden	821
Boekennieuws E. Malinvaud: Lectures on micro-economic theory, door Drs. P. J. Uitermark	822

Behoeft uw staf uitbreiding?

Verzuimt dan niet ESB voor uw oproep in te schakelen.

ESB biedt u een grote trefzekerheid, óók bij aspirant-leidinggevende functionarissen in de commerciële, administratieve of aanverwante sectoren.

Adv.-afd ESB
Postbus 42
SCHIEDAM

Redactie

*Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. Hoffman.
Redactie-medewerkster: Mej. J. Koenen.*

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; kopij voor de redactie:
postbus 4224.
Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adreshandje
meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 93,60 per kalenderjaar
(incl. 4% BTW); studenten f. 57,20
(incl. 4% BTW), franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).

Betaling: Abonnementen en contributies
(na ontvangst van stortings/giro-
acceptkaart) op girorekening no. 122945
i.n.v. Economisch Statistische Berichten
te Rotterdam.

Losse nummers: -Prijs van dit nummer f. 3,-
(incl. 4% BTW en portokosten).
Bestellingen van losse nummers
uitsluitend door overmaking van de hierboven
vermelde prijs op girorekening no. 8408
i.n.v. Stichting het Nederlands Economisch
Instituut te Rotterdam met vermelding
van datum en nummer van het gewenste
exemplaar.

Abonnementen kunnen ingaan op elke
gewenste datum, maar slechts worden
beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Advertenties: B.V. Koninklijke Drukkerijen
Roelants - Schiedam
Lange Haven 141, Schiedam.
tel. (010) 260 260, toestel 908.

Stichting,
Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:

Arbeidsmarktonderzoek

Balanced International Growth

Bedrijfs-Economisch Onderzoek

Economisch-Technisch Onderzoek

Vestigingspatronen

Macro-Economisch Onderzoek

Projectstudies Ontwikkelingslanden

Regionaal Onderzoek

Statistisch-Mathematisch Onderzoek

Transport-Economisch Onderzoek

Imagobouw in Nederland

Het gaat er op lijken dat politici in ons land steeds meer tijd en energie gaan steken in het werken aan de make-up van het eigen imago. Het is twijfelachtig of we daar blij mee moeten zijn. Alvorens onze droefenis over dit verschijnsel nader toe te lichten, lijkt het goed om voor ogen te houden wat de doelstellingen van imago-vorming zijn. Het publiek oordeelt over politici vaak op grond van vage indrukken. Bij die indrukken spelen echter wel een aantal elementen een rol die het beeld bepalen van de politicus waarover men oordeelt.

- a. De politicus moet activiteit en ijver demonstreren.
- b. Hij moet (althans in het land van Colijn, Drees en de Jong) laten blijken dat hij eenvoudig en rustig is.
- c. Hij moet (eveneens in ons land) doen vermoeden dat hij een goed gezinsleven leidt.
- d. Hij moet (het meest vage van de vier ingrediënten) een „public appeal” hebben.

Negatief gesproken moeten alle karakterfouten zoveel mogelijk worden gecamoufleerd. Een leidend politicus, waarvan bekend zou zijn dat hij thuis wel eens met het vaatwerk smijgt, zou ondanks voortreffelijke capaciteiten onherstelbare schade aan het imago oplopen.

Een vrij uitgebreid instrumentarium aan middelen staat ter beschikking om deze doeleinden na te streven. De meest gehanteerde middelen zijn de volgende:

1. Er moeten door de politicus en zijn helpers pseudo-activiteiten worden ontworpen. Pseudo-activiteiten zijn activiteiten die normaliter niet zouden worden ondernomen, maar die worden gepland in de vooronderstelling dat pers, radio en televisie erover zullen rapporteren. Vooral het aantal pseudo-activiteiten lijkt in ons land hand over hand toe te nemen. We doen ter illustratie een greep uit de overvloed (sommige politici produceren er meer dan andere). Een politicus trekt een overall aan en gaat in deze kledij (niet dan nadat hij Televizier heeft gewaarschuwd) een week in één fabriek werken. Dezelfde politicus verschijnt in het publiek met een vechtpet, in de blijkbaar juiste veronderstelling dat dit de aandacht van de fotograferende pers zal trekken. Een ander politicus strekt zich

— omringd door fotografen — vriendschappelijk uit tussen op de Dam levende subculturen. Weer een ander politicus componeert een strijdlid voor de CDA omdat de media niet van plan waren om een politieke bijeenkomst van deze partij te verslaan (zij bleken overigens uitsluitend bereid om het strijdlid op te nemen zonder de rest van de bijeenkomst). Nog weer anderen maken vermoeiende dag- en fietstochten van Aardenburg naar Delfzijl, maar daar is de originaliteit inmiddels vanaf. (Het is een activiteit waarvoor men niemand meer uit Hilversum krijgt; misschien dat men daar alsnog goedgunstig beschikt als iemand iets per bakfiets of met rol-schaatsen bedenkt).

2. De tweede categorie van middelen om de geschetste doeleinden te bereiken wordt gevormd door geselecteerde informatie. Geselecteerde informatie is die informatie die bijdraagt tot het bereiken van de gestelde doeleinden, met weglating van informatie die er afbreuk aan doet. Een voorbeeld van geselecteerde informatie is wanneer een leidend regeringspoliticus wél vrij omstandig aan het publiek laat weten, dat hij met autootje en tent ergens op een camping gaat logeren, maar géén informatie verschaft over de keren dat hij in hotels van betere klasse vertoeft. Een ander voorbeeld is de politicus die de televisie-camera's omstandig in het gezinsleven toelaat (tot het naar bed gaan toe), maar met weglating van informatie die aan het beeld van het goede gezin afbreuk zou doen.

3. De derde categorie van middelen wordt gevormd door „overactiviteiten”. Overactiviteiten zijn overbodige, of aan het overbodige grenzende activiteiten die attentheid en alertheid demonstreren. Het is een euvel waarover zelfs kamerleden klagen. Het zijn vragen aan de minister over onbenullige verschijnselen als een grapje van de secretaris-

generaal van de NAVO, over een misplaatst woord van een minister e.d. Het is ook het opgevoerde vermogen tot interrumpen wanneer zich ergens in de vergaderzaal op het binnenhof een televisie-camera bevindt. De overactiviteit grenst uiteraard aan de pseudo-activiteit.

4. Tenslotte zijn er nog — als vierde categorie — de geregistreerde handelingen. Het zijn de haardracht, de kleding, de mimiek, het gebaar en die ene pakkende zin voor de kop in de krant die van tevoren worden geregisseerd, waardoor het handelen van de politicus tot aan de grenzen van het acteren komt.

De bezwaren tegen het steeds vaker hanteren van bovenstaande middelen zijn, dat de aandacht wordt afgeleid van de gecompliceerdheid van de zaken waarom het gaat, dat men elkaar steeds meer beconcurrereert met pseudo-activiteiten om Hilversum en de krant gunstig te stemmen, dat de hypocrisie onder politici erdoor wordt bevorderd en dat dat allemaal schadelijk is voor een eerlijke, zakelijke, zo min mogelijk gemanipuleerde democratie. De vraag is natuurlijk hoe men het euvel kan bestrijden. Journalisten lokken het kwaad helaas uit en wakkeren het daarna aan. Zij worden echter weer opgejaagd door de concurrentie van de andere omroep of de andere krant, die ieder voor zich op zoek zijn naar boeiend circusvermaak voor het hooggeëerd publiek. Politici zouden tegenover de media een kartel kunnen proberen te vormen met de afspraak dat zij zich zullen onthouden van activiteiten en informaties zonder strikt zakelijk karakter.

Journalisten zijn echter ook niet machteloos. Zij zouden meer dan tot nu toe het geval is, van de nood een deugd kunnen maken. Zij zouden méér vindingrijkheid kunnen tonen en activiteit kunnen ontplooiën om pseudo-activiteiten, geselecteerde informaties, overactiviteit en geregisseerde handelingen als zodanig te ontmaskeren. Zodra zij namelijk als zodanig worden ontmaskerd, is het effect weg of zelfs negatief. Toen een krant meldde, dat twee politici op advies van een reclamebureau tussen de hippies op de Dam gingen zitten, had deze pseudo-activiteit een negatief effect. Het publiek voelt zich genomen en de politicus gaat zich schamen. Niets is zo gezond voor de democratie als wanneer politici zich gaan schamen voor de overdrijving, de gekunsteldheid en vooral de onzake-lijkheid van de reclame voor eigen zaak. Er is een mooie taak voor de journalistiek weggelegd. Journalisten aller kranten verenigt u.

A handwritten signature in black ink, appearing to be a stylized name or set of initials, located at the bottom right of the page.

Industriepolitiek

DRS. J. LOUWMAN

In ESB van 11 september jl. werd de inleiding van Drs. W. J. van Gelder afgedrukt, gehouden op het congres van de Wiardi Beckman Stichting over industriepolitiek op 27 april jl. De heer Van Gelder gaf een socialistische visie. Hij beoogt met industriepolitiek een optimale allocatie te bereiken van de beschikbare productiefactoren over de diverse bedrijfstakken en projecten. Vooral de overheid dient een industriebeleid te voeren omdat zijns inziens het vrije spel der marktkrachten niet of onvoldoende tot een optimale situatie leidt. Deze industriepolitiek moet met indicatieve planning gepaard gaan. Deze week geeft Drs. J. Louwman, directeur van Alusuisse en bestuurslid van het VNO, een werkgeversvisie op de industriepolitiek. Hoewel de heer Louwman meer waarde hecht aan het vrije spel der marktkrachten wijkt zijn visie niet essentieel af van die van de heer Van Gelder. Ook hij pleit voor een indicatieve planning. In een volgende aflevering zal Mr. H. Versloot ingaan op industriepolitiek en energiebeleid.

Industriepolitiek ter discussie

De opleving van de discussie over inhoud en vorm van de industriepolitiek is een dringend nodige zaak. Zij roept herinneringen op aan de jaren '50. Gesproken werd toen echter van industrialisatiepolitiek, nl. om tot uiting te brengen dat het ging om uitbreiding van de Nederlandse industrie en stichting van nieuwe industrieën, dus om een krachtige groei. Dit industrialisatiebeleid vloeiende voort uit de grote zorg, die in de eerste jaren na de oorlog naar voren kwam bij het beschouwen van onze economische situatie, die gekenmerkt werd door verlies van vooroorlogse welvaartsbronnen en door groei van de bevolking. De klemmende vraag was, hoe vinden wij werkgelegenheid voor de groeiende bevolking en hoe vergroten wij het nationaal inkomen ter compensatie van de blijvende schade, die onze economie had geleden. Pas daarna zou aan stijgende welvaart kunnen worden gedacht.

De taakstellingen ten aanzien van nieuwe werkgelegenheid en productievermeerdering — en de daartoe benodigde investeringen — die in industrialisatienota's werden neergelegd, werden door velen moeilijk realiseerbaar geacht. Ze werden echter al spoedig overtroffen en de ontwikkeling verliep zo gunstig dat zich na het midden van de jaren '60 een stemming in Nederland aftekende, die enigszins neerkwam op: „Het bezit van de zaak is het einde van 't vermaak". Daarvoor bestonden enkele redenen.

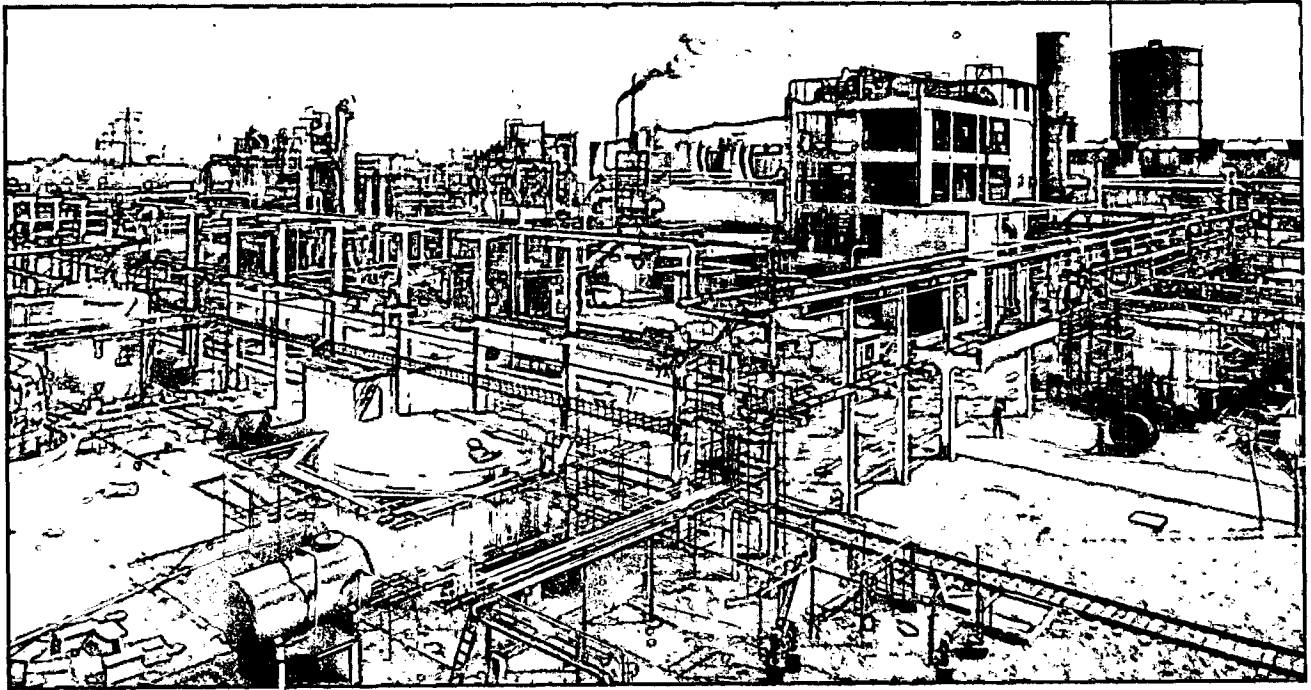
- In de eerste plaats volgde op een krachtige groei van de industrie een expansie van de dienstensector, die de rol van de industrie als verschaffer van additionele werkgelegenheid in Nederland feitelijk overnam. De industriële groei voltrok zich meer en meer in de vorm van produktiviteitsstijging, dus zonder vermeerdering van het aantal werknemers. Vanuit het gezichtspunt van nieuwe werkgelegenheid werd de industrie minder belangrijk.
- In de tweede plaats begon de industriële groei met zijn uiterlijke verschijnselen bezwaren te ontmoeten. De industrie of nijverheid houdt zich volgens definitie bezig met bewerking en omwerking van grondstoffen. Het zijn bezigheden, die ruimte vragen en die de omgeving kunnen hinderen met geluid, lozingen in de atmosfeer en in het water. De industrie kwam in kwade reuk te staan en bepaalde typen van industrie in het bijzonder.

Deze ontwikkelingen, nog aangevuld met het verschijnsel van tekorten op de arbeidsmarkt in plaats van de gevreesde overschotten, alsmede de opkomende twijfel aan het nut van economische groei als zodanig, hebben onzekerheid in het industriebeleid ten gevolge gehad.

Wel werden belangrijke elementen van het vroegere industriebeleid gecontinueerd. Met name het streven naar industrievestiging in minder ontwikkelde regio's en de bevordering van nieuwe technologische ontwikkelingen bleven beleidstaken. Daarnaast kwam de nadruk te liggen op zorg voor bedrijven en bedrijfstakken, die met bijzondere problemen geconfronteerd werden. Dit dreigt een dusdanige omvang aan te gaan nemen dat bijna niet meer van bijzondere problemen kan worden gesproken. Het werd immers duidelijk, dat in de dynamische wereld tegenover groeiprocessen ook afbrokkeling ofwel mortaliteit optreedt.

Het besef is dan ook groeiende, dat wij met onze industrie weer in de gevarezone raken. Enerzijds zijn er branches, die met problemen te kampen hebben, waarbij regelmatig slachtoffers vallen en anderzijds wordt minder groei gerealiseerd, zodat een contractie — in plaats van een groei-proces — dreigt te ontstaan. Het volume aan investeringen in de bedrijven is te laag geworden, zeker indien men in aanmerking neemt dat thans de investeringen voor een groot deel gericht zijn op mechanisatie en arbeidsbesparende modernisering, alsmede op vermindering van milieubezwaren. Er is niet veel voorstellingsvermogen voor nodig om te komen tot prognoses met onrustbarende werkloosheidcijfers, indien men deze ontwikkelingslijnen doortrekt.

Wat wij thans opnieuw dringend nodig hebben — nl. evenals ca. 25 jaar geleden — is in de eerste plaats een zo goed mogelijk *gekwantificeerde taakstelling* voor de industriële groei in ons land, afgewogen aan de welvaartseisen, die men in dit land stelt — collectief en individueel — en rekening houdend met de bijdragen, die van andere sectoren, vooral de dienstensector, te verwachten zijn. Men kan geen beleid voeren, indien men niet de doelstellingen formuleert. Hier- van uitgaande zou ik *industriepolitiek* kort willen definiëren

Lysinefabriek van DSM

als: het geheel van overheidsmaatregelen, waarmede een industriële ontwikkeling wordt nagestreefd, welke is gericht op een gekwantificeerde doelstelling in het kader van de welvaartsdoeleinden van het land.

Externe voorwaarden

In mijn definitie heb ik geen aanduiding opgenomen met betrekking tot externe voorwaarden waaraan de industriële ontwikkeling zou moeten voldoen. Dit is geen veronachtzaming van andere maatschappelijke desiderata, die veelal als „randvoorwaarden” naar voren komen voor de industrieontwikkeling. Het is wel een reactie op het feit, dat bij beschouwingen over industriepolitiek veelal de primaire doelstelling van een gezonde groei van de industrie overspoeld wordt door een aantal andere wenselijkheden en eisen, die men in de industriepolitiek wil incorporeren. Van het industriebeleid wordt dan gevraagd een veelheid van uiteenlopende desiderata te vervullen, waarbij aan de industriële doelstelling zelf minder aandacht wordt gegeven, uitgaande van de gedachte, dat er een sterke autonome groei drang aanwezig is.

Hoewel ik waardering heb voor het WBS-cahier over industriepolitiek, voel ik toch vooral het zo juist genoemde bezwaar, nl. de neiging om de industriepolitiek op te knappen met een totaliteit van doelstellingen uit zeer verschillende sferen.

Industriepolitiek moet in de eerste plaats gericht zijn op concrete doelstellingen ten aanzien van produktie en werkgelegenheid. Milieubeleid heeft tot taak de eisen ten aanzien van ons milieu te formuleren en dit zal tot consequenties voeren voor de uitwerking van het industriebeleid — evenals trouwens voor andere menselijke activiteiten. Maar omgekeerd zal ook het milieubeleid de noodzakelijkheden van industrieontwikkeling moeten verwerken. De verschillende beleidssectoren moeten derhalve allereerst vanuit de eigen problematiek worden aangepakt door daartoe aangewezen organen. Bij het integreren tot een algeheel beleid moeten dan vanuit het industriële gezichtspunt „randvoorwaarden” voor anderen worden gesteld, evenals in omgekeerde richting. Er is een afweging van belangen en urgenties nodig, die wat het centraal beleidsniveau betreft in interdepartementaal overleg tot stand zou moeten komen.

Ik realiseer me wel, dat de bestaande procedures vermoed-

delijk slecht opgewassen zijn tegen de complexiteit van de problemen en dat voor een goed gefundeerd totaalbeleid een meer wetenschappelijke en meer gekwantificeerde behandeling nodig zou zijn dan met bestaande apparaten mogelijk is. Naarmate men erin slaagt, kan men spreken van een „geïntegreerd beleid”, dat aan de diverse eisen van onze samenleving recht doet toekomen. Hieruit volgt dan een industriebeleid, dat niet erop gericht is branchevreemde doeleinden te realiseren, doch dat wél in voldoende mate rekening houdt met de desiderata uit andere beleidssferen.

Dit onderwerp samenvattend, pleit ik voor doelstellingen en ook beleidsorganen, die in de eerste plaats op de industrieontwikkeling zelf gericht zijn. Dit pleidooi heeft derhalve ook consequenties voor de organisatie van het overheidsapparaat en met name komt het ook erop neer dat ik degenen, die een industriepolitiek moeten ontwerpen of uitvoeren, zou willen beschermen tegen schizofrenie of nog erger. Het betekent verder, dat ik meen te moeten waarschuwen tegen ontwikkelingen, waarbij het industriebeleid geen eigen stem meer heeft, zodat dit beleid vervolgens de facto wordt gevoerd vanuit andere invalshoeken, zoals ruimtelijke ordening, milieubeleid e.d.

Gericht beleid

Nadat eenmaal in hoofdlijnen de verhouding van industrieontwikkeling tot andere maatschappelijke eisen is vastgesteld, zal uiteraard bij de concrete beleidsuitwerking rekening moeten worden gehouden met voor de industrie aanvaarde randvoorwaarden. Dit gaat een des te grotere rol spelen naarmate men meer de kant op gaat van een „gericht” industriebeleid, een industriële *sector-structuurpolitiek*. Bij een gericht beleid komen een aantal aspecten aan de orde:

- de concurrentiekracht van bedrijfstakken in internationaal verband;
- de natuurlijke voordelen/nadelen van ons land voor verschillende bedrijfstakken;
- de bijdrage tot het BNP en de werkgelegenheid, ook kwalitatief;
- de geschiktheid in het regionale spreidingsstreven;
- beslag op infrastructuur of behoefte aan nieuwe infrastructuur;
- gevolgen voor milieu enz.

Deze opsomming is niet volledig en kan aangevuld worden. Ik heb echter bewust weggelaten het element „maatschappelijk nut” of „maatschappelijk rendement”.

Voor zover het bij de hantering van dit begrip gaat om het laten doorwerken van maatschappelijke kosten, zoals infrastructuur, betreft het een duidelijke zaak. Bij een bedrijf dat hoge eisen stelt aan infrastructuur, is het ondernemingsrendement niet identiek aan het maatschappelijk rendement. Onduidelijk is echter het verlenen van meer of minder appreciatie aan bepaalde produkten, voor zover deze appreciatie niet via de consumentenvoorkeur tot uitdrukking komt. Men zou dan zeer goede argumenten moeten hebben dat de marktprijzen niet op de juiste wijze tot stand komen.

Ik kan meegaan met de gedachte, dat de overheid zou moeten komen tot een „indicatieve programmering” waarin uiteenlopende beleidselementen zijn verwerkt en waaruit een beleid volgt dat een zekere selectieve of discriminerende werking heeft. In feite gebeurt dit reeds in belangrijke mate op grond van omstandigheden ad hoc. Het komen tot bedoelde programmering biedt daartegenover zekere voordelen, nl. dat het de *rechtszekerheid* verhoogt. De ondernemer kan daardoor beter in een vroeg stadium gewaar worden of zijn plannen passen in het wensprogramma of niet.

Het ontbreken van programmering op landelijk niveau plaatst niet alleen de ondernemingen voor onzekerheden, doch ook de beleidsorganen van lagere overheden. Hoezeer ik ook inspraak en eigen beleidsvorming van deze overheden van belang acht, zij hebben thans te weinig nationaal-economische achtergrond bij hun beleid. Deze achtergrond is ook nodig bij inspraakprocedures ten aanzien van de plaatselijke bevolking. Deze procedures worden terecht steeds belangrijker, doch ook daarbij moet naar voren komen welke economische belangen er op het spel staan.

De ontwikkelingen in het Waterweggebied zijn voor het voorgaande een sprekend voorbeeld. Gemeente Rotterdam en Openbaar Lichaam Rijnmond zoeken naarstig naar criteria voor een selectief vestigings- en uitbreidingsbeleid en leggen daarbij een zeer zwaar accent op de saneringsbehoefte inzake milieu. Daarbij worden middelen gebruikt, die de speciaal voor het milieubeleid bij wet ingestelde procedures doorkruisen. Ik denk daarbij aan milieubeleid via het gronduitgiftebeleid van Rotterdam en via het Streekplan Rijnmond. De rol van de voor de industriepolitiek verantwoordelijke minister van Economische Zaken is bij dit alles te gering en de niet op industrie-ontwikkeling gerichte overwegingen krijgen veelal eenzijdig de overhand.

Voorwaarden

Voor het ontwikkelen van een indicatieve programmering en een gericht en selectief beleid zou ik enkele voorwaarden willen noemen, die daarbij in acht dienen te worden genomen.

In de eerste plaats moet deze programmatige uitwerking steeds in direct verband met het geheel van de globale doelstelling worden gezien. De optelsom van de sectoriële programma's moet het nagestreefde totaal opleveren waarbij de nodige veiligheidsmarges moeten worden ingebouwd, d.w.z. dat de optelsom ex ante een hoger totaal moet uitmaken, gezien de onvermijdelijke tegenvallers bij realisatie. Ik zie thans te veel het uit-selecteren van zaken die men liever *niet* wil, zonder voldoende rekenschap t.a.v. de vraag wat er dan overblijft.

In de tweede plaats moeten de bedrijfstaksgewijze doelstellingen tot stand komen in nauw overleg met de bedrijfstakken zelf. Tot nog toe bestaan hiervoor nog onvoldoende overlegstructuren en het is zaak deze te verbeteren of nieuw te vormen. Alleen langs deze weg krijgen zulke programma's of doelstellingen goede kansen op realisatie. Er zij op gewezen dat bij bedrijfstakken — en vooral bij de kapitaal-intensieve — de behoefte groeiende is om te komen tot be-

tere afstemming van de gezamenlijke expansieplannen op de groeimogelijkheden, die de vraagontwikkeling toelaat. De programmatische schema's vormen richtsnoeren voor het beleid van overheden, doch geven ook een houvast voor de ondernemingen.

In genoemde twee opzichten loop ik, naar ik meen, wel parallel met de gedachten in de studie van de WBS. Ik zie daar evenwel ook uitspraken, die aan de programma's een strakkere betekenis toekennen, zodat zij niet zozeer richtlijnen zijn voor genuanceerd beleid, doch veel meer uitvoeringsprogramma's. Zij tenderen dan naar „blauwdruk” voor de ontwikkeling en naar „opdracht” tot uitvoering. In deze zin zou de programmering echter onaanvaardbaar worden, aangezien met name het wel of niet ter hand nemen van nieuwe projecten een zaak is die van meer factoren afhankelijk is dan in de doelstellingen werden verwerkt. We komen daarmee op de ondernemersfunctie, de economische orde en het marktmechanisme.

Ondernemingsgewijze produktie

In de laatste jaarvergadering van het VNO heeft oud-minister Van den Brink, die een groot stuk industrialisatiebeleid op zijn naam heeft staan, erop gewezen, dat de *ondernemingsgewijze produktie*, functionerend onder de werking van het *marktmechanisme*, in Nederland een stevige traditie heeft. Het moge zo zijn, dat onder invloed van snelle veranderingen in onze maatschappij op vele gebieden een roep om vernieuwing wordt gehoord, toch gaat de meestal niet zo ver, dat men weldoordacht dit fundament door iets anders wil vervangen. Er zijn slechts weinigen, die consequent voor een andere economische structuur kiezen, doch vrij algemeen wordt erkend, dat beperkingen of correcties nodig zijn.

Het marktmechanisme kan men beïnvloeden, bijv. door heffingen of subsidies, waardoor andere evenwichten tot stand komen dan zonder dit ingrijpen het geval zou zijn. Gevaarlijker is het uitschakelen van dit mechanisme door bijv. prijzen van produktiefactoren of produkten te fixeren.

Ook in de WBS-studie wordt de ondernemingsgewijze produktie en het daarbij behorende marktmechanisme, zij het wat schoorvoetend, aanvaard. Af en toe krijg ik evenwel de indruk, dat de uitgesproken behoefte tot bijsturen en corrigeren zover dreigt te gaan dat het fundament van onze economische orde zou worden aangetast. Wil men echter de grondstructuur handhaven, dan is het nodig dat men de interventies in het systeem zodanig tracht te beperken en te modelleren, dat daarbij de bedoelde structuur kan blijven functioneren en dat men deze niet verlamt.

Voor het blijven functioneren van de ondernemingsgewijze produktie is essentieel, dat er voldoende speelruimte blijft voor het ondernemershandelen, voor het *kieszen uit mogelijkheden* en het *realiseren van de optimale oplossingen*. De uiteindelijke beslissingen over het investeren en produceren moeten op het niveau van de onderneming worden getroffen, weliswaar met inachtneming van de beperkingen, die de maatschappij daarbij heeft gesteld, doch deze beperkingen moeten bewegingsvrijheid laten.

Speelruimte en beslissingsmogelijkheid voor de *onderneming* zegt nog niets over de vraag hoe *binnen* de onderneming beslissingen tot stand komen. De typische „ondernemer” is in de tegenwoordige organisatievorm van ondernemingen meestal niet meer als een one-man-show terug te vinden. In plaats van een ondernemer treedt het begrip *ondernemingsleiding*, waarbij verschillende vormen mogelijk zijn, mits er maar een duidelijke leiding aanwezig blijft.

Investeringsklimaat

Bij een ondernemingsgewijs georganiseerde produktie ontstaan beslissingen inzake investeren in een soort natuurlijk

proces van binnen uit. Zij komen op als planten of als nieuwe loten aan een plant. De omstandigheden, die daarop inwerken, vat men samen als „investeringsklimaat”.

Men kan de natuurlijke gegevens in een gebied, de infrastructuurlijke voorzieningen en de arbeidsmarkt enz. als de voedingsbodem opvatten. Het „klimaat” is dan het geheel van overheidsmaatregelen, dat invloed uitoefent op de industriële investeringslust, doch daarnaast ook de sociale situatie en de publieke opinie ten opzichte van de industrie. Dit klimaat is een optelsom van positieve en negatieve invloeden en het lijkt me een eerste vereiste voor de industriepolitiek om naar een dusdanig evenwicht te streven, dat men de verwezenlijking van de gestelde doeleinden mag verwachten. Indien men nieuwe negatief werkende maatregelen invoert en daardoor de verhouding verschuift, zal men daartegenover weer nieuwe positieve maatregelen moeten nemen.

Het lijkt me niet voor bestrijding vatbaar, dat in de laatste jaren de negatieve klimaatsfactoren sterk zijn toegenomen: hogere fiscale lasten en vermindering van speciale investeringsfaciliteiten, scherpere sociale tegenstellingen en sterke arbeidskostenstijging, milieumaatregelen en ongunstige wending van de publieke opinie, zeer gestimuleerd door de zgn. media. Positieve maatregelen om de zaak weer in evenwicht te brengen, werden vooral als noodmaatregel toegepast, dus alleen daar waar het dringend nodig werd. Ook onder de huidige moeilijkheden in onze economie dreigt het zwaartepunt van de overheidsmaatregelen te gaan liggen bij korte-termijnimpulsen om bestedings- dus vraagvermindering te bestrijden, in plaats van bij structurele verbetering van het klimaat.

In dit verband wees Prof. Heertje er in *Het Financieele Dagblad* van 20 februari jl. reeds op, dat zich een structurele werkloosheid begint te ontwikkelen. Kort gezegd concludeert hij, dat de *uitholling van de winstmarges* en de *voortdurende kritiek op het private ondernemen* de investeringsneiging hebben verminderd. M.i. is het tweede — de kritiek — even belangrijk als het eerste. Het heeft de omvang van een mode-verschijnsel aangenomen en is ook een geliefd thema in besturende lichamen. Deze instelling leidt dan soms tot voor het bedrijfsleven frustrerende maatregelen, waarvoor een reële grond ontbreekt en waarbij men desnoods rechtsbeginselen geweld aandoet, zoals in het geval van het zgn. sociaal statuut van de Gemeente Rotterdam.

De noodzaak om via verbetering van de rendementen op investeringen de investeringsgeneigdheid aan te moedigen ten einde verdere groei van *structurele werkloosheid* te voorkomen, werd inmiddels ook benadrukt door de uitlatingen van de directeur van het Centraal Planbureau en de president van De Nederlandsche Bank. Een ongunstige ontwikkeling van de werkgelegenheid zal uiteraard meer en meer aandrang uitlokken tot verlenen van overheids hulp bij totstandkoming van bedrijven en tevens tot het ontplooiën van overheidsinitiatieven. Ik heb met instemming gezien, dat de WBS-studie in de paragraaf over regionale ontwikkelingsmaatschappijen bepaald minder op dit laatste aanstuurt dan het geval lijkt te zijn in de opzet van de inmiddels opgerichte Noordelijke Ontwikkelings Maatschappij. Daarin is namelijk zonder duidelijke beperkingen de mogelijkheid tot het zelf oprichten van bedrijven opgenomen.

Beduchtheid in ondernemerskring voor overwegende staatsdeelneming en overheidsinitiatieven moet men niet te snel opvatten als het opkomen voor eigen belang, nl. de vrees voor uitschakeling van het particuliere initiatief. De beduchtheid komt vooral voort uit de gedachte, dat een dergelijke oprichting zal plaatsvinden zonder dat er sprake is van een voldoende gezond project en dat daardoor vervolgens een dergelijke onderneming marktverstoring zal gaan opereren, hetgeen men zich kan veroorloven, aangezien de financiële kracht van de staat erachter staat.

Wij zien uiteraard voorbeelden, waarin een staatsbedrijf wel degelijk op een verantwoorde wijze werkzaam is, doch dat kan alleen dan indien zeer consequent ervoor wordt gezorgd, dat zo'n onderneming zich in het economisch leven strikt als onderneming gedraagt, gelijk als anderen. In tijden

dat het moeilijk gaat en pijnlijke aanpassingen aan de markt nodig zijn is dit echter zeer veel gevraagd. Het naast elkaar functioneren van overheidsbedrijven en particuliere bedrijven in dezelfde bedrijfstak geeft licht complicaties, en daardoor ook ongunstige uitwerking op de bereidheid tot particuliere initiatieven.

Terugkomende op mijn eerdere opmerkingen zou ik willen stellen, dat bij aanwezigheid van mogelijkheden voor gezonde projecten vooral door middel van een „goed klimaat” getracht moet worden initiatieven van de grond te krijgen. In sommige gevallen kunnen echter bijzondere risico's aanwezig zijn, vooral als het om iets geheel nieuws in ons land gaat. In zulke gevallen is het aanvaardbaar, dat de overheid inspringt, liefst in samenwerking met een bestaande onderneming. Daarbij dient ernaar te worden getreefd het staatsaandeel aan de particuliere onderneming over te dragen wanneer de bijzondere redenen niet meer aanwezig zijn. De staat kan zich daarbij strikt zakelijk opstellen en de volle prijs vorderen, die dit aandeel inmiddels waard geworden is. Dit is bijv. met succes gebeurd bij Breedband, een onderneming die op de zojuist bedoelde wijze tot stand was gekomen. De omvangrijke staatsparticipatie heeft hier gunstig gewerkt, doch men mag m.i. stellen, dat de verdere ontwikkelingen bij Hoogovens zeer zouden zijn bemoeilijkt indien de staat 90% aandeelhouder van de Breedband-dochter zou zijn gebleven.

Goed samenspel

U zoudt na het voorgaande van mij wellicht verwachten dat ik de rol van de overheid zou willen beperken tot het creëren van een goed klimaat. In mijn opmerkingen over programmering heb ik reeds van het tegendeel laten blijken, doch ik wil aan het slot beklemtonen, dat ik het samenspel tussen overheid en bedrijfsleven op het gebied van de industrie onvoldoende vindt en intensiverend nodig acht.

Hoewel wij in Nederland nog een geluk met ons aardgas hebben, behoren wij tot een deel van de wereld, dat nog moeilijke tijden tegemoet gaat. De geldstromen naar de landen, die de energiedragers en de grondstoffen bezitten en de nieuwe ontwikkelingen, die door deze geldstromen zeker geactiveerd zullen worden, betekenen, dat het deel van de wereld waarin wij leven in hoge mate zijn bestaan zal moeten waarmaken door op zeer doordachte wijze mede (niet alleen) als industriële „workshop” actief te zijn. Daarbij is te bedenken, dat het pakket industriële activiteiten in ons land niet bijzonder sterk geacht moet worden. De groei van de laatste 15 à 20 jaar heeft een nogal eenzijdig karakter gehad en wij zullen naar diversificatie moeten streven. In dit verband past grote voorzichtigheid bij de gedachte om in het kader van een betere mondiale produktie-specialisatie de „verhuizing” van industrieën naar ontwikkelingslanden te bevorderen.

Op het niveau van de centrale overheid is nodig dat:

- in sterkere mate dan thans de industriële aspecten in het overheidsbeleid naar voren komen;
- meer dan thans richtsnoeren voor lagere overheden worden gegeven;
- in meerdere mate het verantwoordelijke ministerie gesprekspartner van de industrie is.

Het is te hopen, dat door een intensieve aandacht voor de industrie de overheid ook minder kritisch tegenover de industriële onderneming komt te staan, doordat er meer overleg vooraf in allerlei zaken zou zijn. Het vraagt uiteraard een vergaande openheid van het bedrijfsleven naar de kant van de overheid. Zonder dat ik daarvoor van mijn plaats af bepaalde garanties kan geven, meen ik met goed recht het vertrouwen te kunnen uitspreken, dat deze openheid bij geleidelijke opbouw van het overleg kan worden verkregen.

J. Louwman

Te weinig bos in Nederland

IR. H. A. VAN DER MEIDEN

In dit artikel worden twee rapporten besproken, t.w. een aan de regering gezonden nota van de papierindustrie en een rapport van het Bos-schap, samengesteld door een commissie onder leiding van Prof. Dr. Th. Thurlings. Deze rapporten wijzen beide op de noodzaak van een aanzienlijke uitbreiding van ons bosareaal. Verder worden de reacties in het parlement op de nota van de papierindustrie weergegeven. De schrijver, die directeur is van de Stichting Industrie-Hout, beëindigt zijn artikel met een beschouwing over de mogelijkheden van en voorwaarden voor bosuitbreiding in Nederland. Hij komt tot de conclusie dat een duidelijk beleid van de regering een eerste vereiste is voor de verwezenlijking van de noodzakelijke uitbreiding van ons bosareaal.

Een bosarm land

In het begin van dit jaar zijn twee rapporten verschenen, die beide wijzen op de noodzaak van een aanzienlijke uitbreiding van ons bosareaal. Het betreft, in chronologische volgorde, een aan de regering gezonden nota van de papierindustrie en een rapport van het Bos-schap, samengesteld door een commissie onder leiding van Prof. Dr. Th. Thurlings. Ze zullen in het kort worden besproken, waarna de reacties in het parlement op de eerstgenoemde nota zullen worden weergegeven. Verder zal er een beknopte beschouwing volgen over de mogelijkheden van en voorwaarden voor bosuitbreiding in Nederland. Eerst echter iets over de huidige toestand.

Vooraf doordat verreweg de meeste Nederlandse gronden van oudsher zeer geschikt waren of later geschikt gemaakt konden worden voor landbouw en veeteelt, is het bos alleen op de armste gronden overgebleven. In tabel 1 is een overzicht gegeven van de bospercentages in verschillende Europese landen, alsmede van de bosoppervlakte per 1.000 inwoners. Verder is vermeld de produktie van gezaagd hout en van papier. Het is duidelijk dat Nederland, wat betreft de bosoppervlakte, zeer ongunstig afsteekt tegen andere landen, maar ook dat ons land een relatief belangrijke papierindustrie heeft. De Nederlandse papierindustrie staat qua produktie op de twaalfde plaats in de wereld (vóór bosrijke landen als Noorwegen en Oostenrijk). Dat deze industrie zich in verband met de grondstoffenpositie ernstige zorgen maakt over haar toekomstige concurrentiepositie is dan ook alleszins verklaarbaar.

Er zijn drie bronnen te noemen voor de toenemende vraag naar bos in de laatste 10 à 15 jaar: de behoefte aan recreatie, de behoefte aan meer bouselementen in het landschap en de behoefte aan hout. Het is echter tot voor kort nimmer gekomen

tot een kwantificering van de benodigde extra oppervlakte bos.

De nota van de papierindustrie

Sinds ruim tien jaar heeft de Nederlandse papierindustrie, vooral via haar Stichting Industrie-Hout, op vele wijzen (benadering van regering en parlement, subsidie, voorlichting) de aandacht gevestigd op de noodzaak de houtproduktie in ons land te verhogen. Daarbij wordt gesteld dat houtschaarste niet slechts een industrieel probleem is, maar de maatschappij als geheel aangaat. Merkwaardig overigens dat dit voor onze milieuproblemen algemeen wordt geaccepteerd, maar in het geval van grondstoffen, zolang schaarste daaraan niet voor een ieder voelbaar is, niet of slechts met moeite wordt erkend.

In het begin van dit jaar heeft de Vereniging van Nederlandsche Papierfabrikanten een door de Stichting Industrie-Hout te Wageningen opgestelde nota: *De Nederlandse houtproduktie in het kader van een grondstoffenpolitiek*, gezonden aan de ministers van Economische Zaken, van Landbouw en Visserij, van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, van Sociale Zaken en van Verkeer en Waterstaat. In de nota wordt gewezen op de ongunstige ontwikkeling van de wereldhoutbalans 1) en op de consequenties die dit heeft voor gebieden met een groot houtdeficit, zoals West-Europa. Vooral de papierindustrie wordt hier geconfronteerd met een vrijwel wegvallen van de mogelijkheden tot import van rondhout, met toenemende moeilijkheden om in voldoende mate houtpulp te importeren en met zeer sterk gestegen grondstofprijzen (70% tot meer dan 100% in anderhalf jaar tijds).

De papierindustrie heeft de regering verzocht een aantal maatregelen te nemen. Zij vraagt om de instelling van een commissie van vertegenwoordigers van de betrokken departementen en van het bedrijfsleven, die op korte termijn rapport moet uitbrengen over maatregelen om de beschikbaarheid van hout in Nederland te stimuleren en aldus de omvang van het schaarsteprobleem, ook voor de verdere toekomst, te beperken. Aangedrongen wordt op uitbreiding van het Nederlandse bosareaal met rond 220.000 ha in de loop van de komende 15 jaar; daarmee zou de mate waarin de Nederlandse papierindustrie haar houtpulpbehoefte uit eigen pulpproduktie nu dekt (14%) niet verder teruglopen, terwijl aldus tegen het eind van deze eeuw bovendien 20% van de anders te importeren pulp uit Nederlands hout zou kunnen worden gemaakt.

Essentieel bij de wensen van de papierindustrie is het voeren van een grondstoffenbeleid door de regering en de koppeling daarvan met het bosbouwbeleid. De houtproduktie dient

1) H. A. van der Meiden, Een toekomstig wereldhouttekort?, *ESB*, 28 februari 1973.

Tabel 1. Bosoppervlakte en produktie van gezaagd hout en papier

Land	Bosoppervlakte		Produktie rindhoutzagerijen (m ³)		Produktie papierindustrie (ton)	
	in % van landopp.	per 1.000 inw. (ha)	totaal (x 1.000)	per 1.000 inw.	totaal (x 1.000)	per 1.000 inw.
Nederland	7	19	278	22	1.498	119
België	19	61	700	73	771	80
Luxemburg	31	242	30	90	—	—
Frankrijk	20	222	9.721	196	4.226	85
West-Duitsland	29	116	9.929	166	5.578	93
Italië	21	115	2.555	49	3.288	63
Ver. Koninkrijk	7	30	631	11	4.336	79
Ierland	3	66	60	21	110	38
Denemarken	9	79	845	175	274	57
<i>EG</i>	<i>18</i>	<i>110</i>	<i>24.749</i>	<i>100</i>	<i>20.081</i>	<i>81</i>
Zweden	53	2.790	12.707	1615	4.238	539
Finland	69	4.536	7.540	1617	4.423	948
Noorwegen	28	2.251	1.984	524	1.359	359
Canada	46	20.000	30.562	1495	10.944	520
Ver. Staten	32	1.500	86.416	434	46.321	230
USSR	34	3.100	123.223	523	7.086	25
China	10	120	15.097	19	4.390	5

Bron: Yearbook of Forest Products, FAO, 1971.

een van de belangrijkste uitgangspunten van het bosbouwbeleid te worden.

Het rapport van de Commissie-Thurlings van het Boschap

Het rapport, getiteld *Beleidsprogramma voor de bosinstandhouding en bosuitbreiding in Nederland*, begint met een analyse van de functies van het bos, alsmede van hun onderlinge verwevenheid die als een rode draad door het hele rapport loopt. Bij de bespreking van de accenten van het bosbeheer wordt bijvoorbeeld gesteld:

„Benadrukt dient te worden dat uit een oogpunt van beheer bij elk bos aan de veelzijdigheid der functies recht moet worden gedaan Ook in verband met de lange levensduur van een bos en de onbekendheid op het moment van aanleg met de doelstellingen waaraan in de toekomst het meeste gewicht zal worden toegekend, is het onverantwoord het beheer eenzijdig te richten op één of enkele van de potentieel door het bos te vervullen functie(s)”.

Het rapport komt tot de essentiële conclusie dat het bosareaal in Nederland met 270.000 ha uitgebreid en derhalve ongeveer verdubbeld dient te worden (het loopt daarmee parallel met de eerdergenoemde nota van de papierindustrie). Deze conclusie is vooral gebaseerd op de behoefte aan hout en aan objecten voor de dagrecreatie.

- Op basis van de te verwachten *houtbehoefte* en uitgaande van de doelstelling dat de behoefte aan buitenlandse houtproducten procentueel in ieder geval niet mag toenemen, wordt berekend dat het areaal bos ten minste met 220.000 ha zal moeten worden uitgebreid. Het rapport stelt: „De hier genoemde doelstelling ten aanzien van de dekking van de houtbehoefte moet in het licht van het toenemend houttekort in de wereld alleszins reëel worden geacht”. Men kan deze bosuitbreiding overal in het land situeren.
- De noodzakelijke bosuitbreiding ten behoeve van de *dagrecreatie* wordt op 80.000 ha becijferd. Ruim de helft van dit areaal zal moeten worden aangelegd binnen de regio's Groot-Rijnmond, Groot-Amsterdam en de agglomeratie Den Haag. Ter wille van de bereikbaarheid vanuit de grote

steden zullen de boscomplexen in deze regio's op korte afstand van die steden moeten worden aangelegd.

De behoefte aan bos voor verbetering van het regionale leefklimaat en voor de verblijfsrecreatie is moeilijk te kwantificeren, maar meestal is combinatie mogelijk met de hiervoor genoemde doelstellingen. Bij de berekening van de noodzakelijke uitbreiding van het Nederlandse bosareaal is uitgegaan van het feit dat bos tegelijkertijd verschillende functies kan vervullen.

Bij de beschouwing van de vraag wie het bos kan aanleggen, is gesteld dat dit zowel in de particuliere als in de overheids-sfeer moet plaatsvinden. De overheid zal met name die bossen moeten aanplanten die primair op de dagrecreatie zijn gericht en derhalve een kostbaar voorzieningenniveau kennen. Bij de aanleg van andere bossen heeft inschakeling van particuliere grondeigenaren volgens de Commissie-Thurlings o.m. het voordeel dat een intensievere benutting van het kapitaalpotentieel mogelijk is, verder dat de diversiteit en daardoor de aantrekkelijkheid van het landschap wordt bevorderd. Bij de behandeling van de maatregelen voor bosinstandhouding en bosuitbreiding wijst de commissie op de noodzaak van een meerjarenplan voor de bosbouw „als een eerste fase ter realisering van de beleidsvisie op lange termijn op het functioneren van het Nederlandse bos”.

Reacties in het parlement

De nota van de Stichting Industrie-Hout werd door de papierindustrie enkele weken vóór de behandeling van de Begroting 1974 van Landbouw aan regering en parlement gezonden, zodat de Kamerleden de gelegenheid hadden haar in hun beschouwingen te betrekken. Dit is in ruime mate gebeurd. Hierna volgen enkele belangwekkende citaten. Voortman (PvdA):

„Direct aansluitend maak ik enkele opmerkingen over het bosbouwbeleid Natuurlijk krijgt de Regering ook in deze bewindsman onze steun bij haar streven naar een evenwichtig beheer van landelijke gebieden en naar een beheerst herinrichtingsbeleid. Maar daarin past geen exaltatie over recreatie en zeker geen verwaarlozing van productieve functies.

sinds 1917

sinds 1917

STENOGRAFENBUREAU W. STEMMER & Zn. B.V.

Schiebroekseweg 22-24, telefoon (010) 22 38 66
postbus 35007, Rotterdam

vervaardigt o.a. de officiële gemeenteraadsverslagen van Arnhem, Baarn, Best, Breda, Dordrecht, Eindhoven, Groningen, Haarlem, Haarlemmermeer, 's-Hertogenbosch, Hilversum, Maastricht, Rheden, Rotterdam, Tilburg en Veldhoven. Wij leveren ook:

notulen van directie- en aandeelhoudersvergaderingen

De jarenlange gedegen ervaring van ons bureau, toepassing van moderne geluidsopnametechniek en vooral onze eerste-klas medewerkers garanderen snel en accuraat werk, uitgevoerd op uiterst betrouwbare en discrete wijze.

I.M.

Voedings- en grondstoffen zullen nog heel lang binnen onsen landelijk milieu moeten worden voortgebracht, wat de laatste (met name hout) betreft wellicht zelfs in toenemende mate. Mag ik in dit verband het oordeel van de Minister vernemen over de studie van de Stichting Industrie-Hout te Wageningen?"

Tuijnman (VVD):

„De Vereniging van Nederlandsche Papierfabrikanten heeft onze vaste commissie een indringende nota gezonden over de Nederlandse houtproductie in het kader van haar grondstoffenpositie. Omdat je met de houtproductie enige tientallen jaren vooruit moet zien en ook omdat in ons land het bos een belangrijke recreatieve functie vervult, zou een gedachtenwisseling tussen Regering en Kamer zeker waardevol kunnen zijn”.

Berger (DS'70):

„In *Economisch Statistische Berichten* van februari 1973 staat een publikatie van Ir. van der Meiden en ik heb later een rapport van de papierfabrikanten gelezen. Kenmerkend voor beide verhalen is: gebrek aan hout, dus grondstof, gebrek aan papier, . . . Ik zou graag van Minister van der Stee horen, wat zijn oordeel hier over is . . . Als het waar is, wat daar wordt gesteld — zelfs als het maar voor de helft waar is, — ligt hier een geweldige taak . . . Zou de Minister daarover zijn oordeel willen geven?”

Van Rossum (SGP):

„Is het regeringsbeleid er voldoende op gericht dat de houtproductie enigszins in overeenstemming wordt gebracht met de groeiende vraag naar papier en houtvezelplaten? Is een belangrijke uitbreiding en diversificatie van het bosbestand zowel op marginale landbouwgronden als in de nieuwe polders niet dringend noodzakelijk?”

Deze voor de bosbouw ongekend grote en verheugende belangstelling van de zijde van onze parlementariërs vond uiteraard weerklank in het antwoord van Minister Van der Stee, die uitgebreid op de houtproblematiek inging. Doordat het rapport van de Stichting Industrie-Hout nog zeer recent was, kon hij er nog geen definitief oordeel over geven; de materie noemde hij zeer complex. Hij vervolgde:

„Studies, die de laatste jaren onder verantwoordelijkheid van de FAO zijn verricht, maken duidelijk dat in West-Europa van een houttekort sprake is. In de nabije toekomst geldt dit ook in mondiaal verband. In aansluiting op mijn leidende woorden over het ontwikkelen van een beleidsvisie

ten aanzien van de bosbouw, zoals genoemd in de oriënteringsnota, stel ik mij voor, in overleg met de andere ministers en het bedrijfsleven, een commissie in te stellen om een en ander voor te bereiden. In financieel opzicht is hout vrijwel de enige opbrengst, die bos levert. De houtproductie is een belangrijk element bij de instandhouding van het bos; hierdoor is die productie ook van belang voor de andere functies die het bos vervult”.

Naar aanleiding van dit antwoord merkte de heer Van Rossum nog het volgende op:

„(De Minister) heeft gezegd, dat hij op de hoogte is van de moeilijkheden op dit gebied en dat een rapport over het industriehout nog maar kort op zijn departement is. De moeilijkheden in de bosbouw zijn echter van vroegere datum dan dit rapport. Nu is deze Minister natuurlijk ook nog nieuw, maar het bosbouwbeleid is nu eenmaal een beleid op lange termijn en dat er grote tekorten zijn, was al veel langer bekend. Als er veel hout uit het buitenland moet worden ingevoerd kan dat op een gegeven moment — wij hebben het met de olie ervaren — grote moeilijkheden geven. Ik meen dan ook, dat er bepaald iets op dit gebied zal moeten worden gedaan”.

Daarmee zijn, nog voordat het rapport van de Commissie-Thurlings uitkwam, de problemen rond bos en hout nadrukkelijk in de politieke sfeer gekomen, waar zij in dit stadium mijns inziens ook thuishoren. Dit hoop ik in de volgende en laatste paragraaf van dit artikel nader te motiveren.

Mogelijkheden van en voorwaarden voor bosuitbreiding in Nederland

Wil bosuitbreiding gestalte kunnen krijgen, dan is in de eerste plaats een hierop gericht duidelijk beleid van de regering noodzakelijk. In dit verband willen wij enkele conclusies citeren uit de beide in dit artikel genoemde rapporten.

Uit de nota van de papierindustrie:

„De grondstoffenproblematiek ligt in volstrekt onvoldoende mate ten grondslag aan het bosbouwbeleid, zoals ook blijkt uit de uiterst geringe aandacht die hieraan in de Memorie van Toelichting bij de begroting 1974 van het Ministerie van Landbouw en Visserij wordt besteed”.

Verder

„is het dringend gewenst dat de regering . . . *direct een aantal maatregelen* in het kader van een nationaal en EG-grondstoffenbeleid neemt respectievelijk bevordert, welke beogen de houtproductie in Nederland drastisch te verhogen en aldus een Nederlandse bijdrage te leveren tot een beperking van de zich ontwikkelende crisis in de West-Europese hout- en houtpulpvoorziening”.

De Commissie-Thurlings:

„Er zal een actief bosbouwbeleid gevoerd moeten worden dat niet alleen gericht is op instandhouding van het bestaande bosareaal maar ook op aanzienlijke uitbreiding ervan”.

Het voorgaande betekent een beroep op de regering om een werkelijk bebossingsbeleid te gaan voeren, dat kennelijk tot dusverre ontbreekt.

In ons land, de IJsselmeerpolders buiten beschouwing gelaten, zal de aanleg van meer bos alleen kunnen plaatsvinden op gronden die nu door de landbouw worden gebruikt. Dit impliceert dat een beleid, gericht op een verdubbeling van het bosareaal, sterk gekoppeld is aan het te voeren landbouwbeleid en dat een ruimtelijk landbouwplan dringend gewenst is.

Vervolgens doet de vraag zich voor wie waar zal moeten be-

bossen. Het rapport van de Commissie-Thurlings is duidelijk in zijn conclusie dat de relatief dure bossen, ingericht voor de dagrecreatie, in het algemeen door de overheid dienen te worden aangelegd. In de andere gevallen evenwel kan volgens dit rapport een ruime plaats worden ingeruimd voor het particuliere initiatief. Daarvoor komen op grond van onze ervaringen hoofdzakelijk drie groepen in aanmerking:

- personen of ondernemingen die grond als beleggingsobject bezitten of verwerven en deze productief willen maken;
- landbouwers die een deel van hun bedrijf niet meer kunnen of willen gebruiken voor de landbouw;
- landbouwers die de landbouw willen verlaten, uit andere bronnen inkomsten hebben en hun grond willen behouden.

Voor het aanleggen van bos door deze grondeigenaren is in de eerste plaats een adequaat stimuleringsbeleid van de overheid van belang. Dit dient gericht te zijn op het verschaffen van een eerlijke concurrentiepositie aan de bosbouw ten opzichte van de landbouw, zowel tot uiting komend in propaganda en voorlichting met betrekking tot de bestemming van vrijkomende landbouwgronden als in het verlenen van financiële steun. Hiervoor geven beide besproken rapporten suggesties.

Als hét grote probleem bij de bebossing van landbouwgronden wordt niet genoemd de rentabiliteit²⁾, maar het ontbreken van inkomsten uit bosbezit gedurende de periode tussen aanleg en eerste opbrengsten. In dit verband is gepleit voor snelle goedkeuring van de door de Europese Commissie opgestelde richtlijn voor de bebossing van landbouwgronden. Daarin werd namelijk voorgesteld, een jaarlijkse overbruggingspremie, gelijk aan de pachtwaarde van de grond, gedurende ten minste 9 jaar uit te keren aan grondeigenaren die landbouwgrond bebossen. Zowel de Commissie-Thurlings als de papierindustrie kenden evenwel ten tijde van de indiening van hun rapporten nog niet de definitieve tekst van deze richtlijn, gepubliceerd in februari jl. In deze laatste versie, voorgelegd aan de Raad van Ministers, is de jaarlijkse overbruggingspremie vervangen door een uitkering ineens van maximaal f. 720 per ha. Dit is een voor ons land ongunstige wijziging, die ernstige kritiek verdient.

Voor de bebossing van landbouwgronden is het van het grootste belang dat bepaalde beperkende maatregelen worden ingetrokken. In beide rapporten wordt hierbij met name de herplantplicht genoemd, welke destijds is ingesteld ter bescherming van het bestaande bos, maar die nu sterk remmend werkt op de aanleg van nieuw bos. Voorgesteld wordt om voor nieuwe bebossingen van landbouwgronden de in de Boswet vastgelegde mogelijkheid tot vrijstelling toe te passen. De Commissie-Thurlings wijst verder op de beperking van de flexibiliteit in het bodemgebruik door planologische maatregelen:

GEEFT U EEN EIGEN HUIS ZONDER ZORGEN

Totale financiering van uw eigen huis (oud of nieuw), met alle bijkomende kosten. Normale rente over gehele lening, geen afsluitprovisie. Adviezen na bestudering van uw koopakte.

Vraag budget-schema aan:

Het Voorlichtingsbureau voor Academici, hogere ambtenaren, staffunctionarissen, leraren etc.

Mallebaan 98, Utrecht, tel. 030 - 31 97 47*

„Ten aanzien van bossen blijkt het planologisch beleid een conserverend karakter te verkrijgen; dit is met name het geval in landschappelijke en natuurwetenschappelijk waardevolle buitengebieden. De vrees dat gronden waarop bossen worden aangelegd een zodanige planologische bestemming zullen verkrijgen, dat overschakeling op andere vormen van bodemgebruik onmogelijk wordt gemaakt, zal vele grondeigenaren ervan weerhouden tot bebossing over te gaan. De hier gesignaleerde remmende werking op de aanleg van nieuw bos door particulieren zal zoveel mogelijk moeten worden beperkt”.

Ik wil hier niet nader ingaan op andere door de Commissie-Thurlings en de papierindustrie voorgestelde maatregelen. Zoals uit het voorgaande blijkt, is volgens beide in de eerste plaats een duidelijk regeringsstandpunt t.a.v. de bosbouw en vooral de uitbreiding van het bosareaal noodzakelijk. Een bebossingsbeleid van de overheid dient te worden ingepast in een met de meeste spoed te ontwikkelen lange-termijnpolitiek met betrekking tot het bodemgebruik in ons land. Dat de Tweede Kamer zich nu intensiever dan ooit tevoren met de problemen rond het bos en de grondstof hout is gaan bezighouden, zal naar ik hoop resulteren in de dringend gewenste stimulering van het tot stand komen van een duidelijk regeringsbeleid in deze kwesties.

H. A. van der Meiden

2) Deze is bij het bestaande bos op de arme gronden meestal gering, maar bij bebossing van landbouwgronden met productieve houtsoorten zeer redelijk zoals blijkt uit publikaties die overigens vóór de recente houtprijsstijgingen (70-100%) zijn verschenen (*Ned. Bosbouw Tijdschrift*, extra no. april 1971, en *Populier*, extra nummers januari 1969 en januari 1971).

ESB

Mededelingen

Rendabel maken

Op donderdag 17 oktober a.s. organiseert het Nederlands Instituut voor Marketing (NIMA) een congres over: „Rendabel marketen; het doelmatig integreren van rendementscriteria in de onderneming”.

Sprekers: Drs. C. van Wijk, Drs. T. C. van den Dool, L. Oevermans,

Ir. A. Maas, Drs. A. J. Schölvinck.

Plaats: Nederlands Congresgebouw, Churchillplein, Den Haag.

Kosten: f. 80 voor leden, f. 110 voor niet-leden.

Aanmelding vóór 7 oktober a.s. en inlichtingen: NIMA-secretariaat, Parkstraat 18, Den Haag.

Productiesysteem en voorraadplanning

Op vrijdag 27 september a.s., 13.30 uur, zal onder auspiciën van NEVEM, Nederlandse Vereniging voor Physical

Distribution & Material Management, in samenwerking met de VVP, Vereniging voor Voorraadbeheer en Productiebesturing, een bijeenkomst worden gehouden met als thema: „Keuze van het productiesysteem en voorraadplanning”.

Sprekers: Ir. P. H. van der Lee en P. M. T. Canals.

Plaats: Hoog-Brabant-Meyerijzaal, Hoog Catharijne, Stationsstraat-Radboudkwartier, Utrecht.

Kosten: f. 20 voor NEVEM- en VVP-leden, f. 30 voor niet-leden.

Aanmelden vóór 20 september a.s. en inlichtingen: NEVEM, Parkstraat 18, Den Haag, tel.: (070) 61 49 91.

Arbeidsproductiviteit en een gedifferentieerde loonpolitiek

DRS. F. J. HOGEWIND*

In de discussienota *Arbeidsvoorwaardenbeleid 1975* wordt door de vakbeweging ten aanzien van het loonbeleid voor 1975 gesteld:

„Het loonbeleid wordt in beginsel afgesteld op wat *gemiddeld* in het bedrijfsleven mogelijk is . . . Consequentie hiervan is, dat in sectoren met een produktiviteits- en mede dientengevolge winststijging die boven het gemiddelde uitgaat, een stuk „ruimte“ blijft zitten. Het omgekeerde geldt voor sectoren met een lagere produktiviteits- en winststijging. Gepoogd zal echter veelal worden dit via de prijzen op te vangen . . .” en verder „Tegen deze achtergrond ziet de vakbeweging de mogelijkheid tot een grotere flexibiliteit in het loonbeleid, waardoor meer rekening gehouden wordt met de economische situatie per sektor”.

De suggesties, die in de nota naar voren komen om een dergelijk beleid te realiseren, zijn enigermate inconsequent omdat de sterkere bedrijfstakken een veer moeten laten, waarbij genoemd worden een winstdelingsregeling en verbetering van de secundaire arbeidsvoorwaarden (m.n. pensioenen). De zwakkere bedrijven mogen echter geen geringere loonstijging doorvoeren. Zij zullen, aldus de nota, prijsverhogingen moeten toepassen dan wel door de overheid moeten worden gesteund via een actief investeringsbeleid, tijdelijke ondersteuning, directe overheidsdeelname of zelfs stichting van overheidsbedrijven. Behalve een prijsstijging betekent dit ook een afnemen van de groei en dus van de werkgelegenheid in de sterkere sectoren en instandhouding met collectieve middelen van structureel zwakke bedrijven.

In dit artikel wil ik enkele algemene kanttekeningen plaatsen bij de relatie tussen lonen, arbeidsproductiviteit, inflatie en werkgelegenheid.

Een effectieve op produktiviteitsveranderingen gebaseerde loonpolitiek zal moeten zorgen voor evenwicht op de arbeidsmarkt, terwijl er van de loonontwikkeling zelf geen invloed op de algemene prijsontwikkeling mag uitgaan. Loonstijgingen, die gelijk zijn aan de toename van de arbeidsproductiviteit, betekenen gelijkblijvende loonkosten en kunnen in dat geval geen oorzaak zijn van prijsstijgingen. Alles loopt glad indien:

- per bedrijfstak de arbeidsproductiviteit gelijk is;
- per bedrijfstak de loonstijging gelijk is;
- de loonstijging gelijk is aan de produktiviteitsstijging.

In de praktijk evenwel zijn er tussen de bedrijfstakken grote verschillen in de stijging van de arbeidsproductiviteit, zodat ten einde een onevenwichtige ontwikkeling van lonen en prijzen te voorkomen een sterk gedifferentieerde loonstijging per bedrijfstak en zelfs per bedrijf op zijn plaats lijkt. Zou in een land de loonsom in alle sectoren toenemen met de *gemiddelde* stijging van de arbeidsproductiviteit, dan zal dit voor dereconomisch zwakke sectoren resulteren in prijsstijgingen en/of winstdalingen. Voor bedrijven, waar de arbeidsproductiviteitsstijging boven het gemiddelde ligt, zal een over de gehele linie gelijke loonstijging extra winsten betekenen.

Wat zijn hiervan de gevolgen voor prijzen en werkgelegenheid? In de zwakke sectoren betekenen prijsstijgingen, die dan ook relatieve prijsstijgingen zijn, een dalende afzet

en dus werkloosheid. Dalende winsten zullen resulteren of in afnemende investeringen en mogelijk zelfs faillissementen, waardoor de werkgelegenheid afneemt, of in arbeidsbesparende investeringen, die afgezien van de negatieve werking op de werkgelegenheid zullen moeten worden gefinancierd met geleend kapitaal, wat hogere kosten betekent.

In de sterke sectoren zullen de extra winsten veelal leiden tot toenemende investeringen. De invloed hiervan op de werkgelegenheid zal afhangen van de richting van deze investeringen: arbeids- dan wel kapitaalbesparend. Daarnaast zal in een al inflatoir bestedingsklimaat een toename van de investeringen de inflatie aanwakkeren. Hierbij is nog geen rekening gehouden met verschillende inkomenselasticiteiten voor de producten der onderscheiden sectoren, waarover later meer.

Conclusie: Een even grote loonstijging in alle sectoren leidt, bij ongelijke arbeidsproductiviteitsstijging, tot inflatie en/of werkloosheid. De oplossing hiervoor zou kunnen zijn:

- een vrijwillige of gedwongen prijsverlaging in de sterke sectoren;
- een zeer grote arbeidsmobiliteit, waardoor de in de zwakke sectoren vrijkomende arbeid in de sterke sectoren te werk kan worden gesteld. Dit vereist dan tevens, dat de investeringen in deze sectoren niet arbeidsbesparend zijn.

De vraag rijst nu en dit brengt me weer op de discussienota, of aan een en ander te ontkomen valt door een *gedifferentieerde loonpolitiek*. Ook dan zijn er echter problemen. De bedrijven met een hoge arbeidsproductiviteitsverbetering zien hun lonen het sterkst stijgen. Dat zal, binnen bepaalde — m.i. niet al te onrealistische — veronderstellingen kunnen leiden tot arbeidsbesparende investeringen. Dit leidt tot een vicieuze cirkel, want de arbeidsbesparende investeringen induceren overtollige arbeid, waardoor eerst de arbeidsproductiviteit stijgt en daarna de lonen stijgen, hetgeen weer tot arbeidsbesparende investeringen leidt.

In de zwakke bedrijfstakken zullen de economische problemen kleiner zijn, maar de achterblijvende lonen zullen er wel toe leiden, dat de jonge en meest geschoolde arbeiders vertrekken.

Mijns inziens valt daaruit — zij het met enig voorbehoud — te concluderen dat een sterk gedifferentieerde loonpolitiek over het algemeen weinig inflatoir zal werken. Het zal echter wel een negatieve invloed op de werkgelegenheid hebben.

* De auteur is medewerker bij de vakgroep Macro-economie van de Universiteit van Amsterdam. Een modelmatige uitwerking van deze analyse is te vinden bij K. Lancaster, *Productivity geared wage policies*, *Economica*, augustus 1958.

De oplossing zal moeten worden gezocht in een wat minder dan maximaal mogelijke loonstijging in de sterke sectoren, gekoppeld aan prijsverlagingen (eventueel relatief). Naast de minder grote tendens tot arbeidsbesparende diepte-investeringen zal bij dalende prijzen, mits de inkomens-elasticiteit in deze sectoren niet te klein is en bij een totale stijging van het reëel beschikbare loon de vraag stijgen, hetgeen uitbreidingsinvesteringen zal induceren. Het dalen van de prijzen in de ene sector betekent dat in de andere sector de prijzen kunnen worden verhoogd, zodat de lonen meer kunnen stijgen dan de toename in de produktiviteit. In geval van werkloosheid kunnen de door hogere prijzen stijgende winsten voor investeringen worden gebruikt.

Cruciale problemen in deze analyse zijn de arbeidsmobiliteit, de prijsflexibiliteit, de inkomenselasticiteiten en de richting van de investeringen. Zoals ook in de nota *Arbeidsvoorwaardenbeleid* wordt aangestipt, vereisen de eerste twee een grote overheidsinvloed en medewerking van alle betrokkenen.

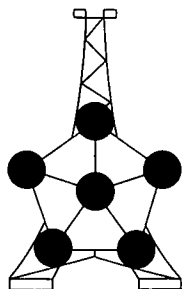
Wat betreft de inkomens- en prijselasticiteit zal bij een gedifferentieerde loonpolitiek een relatief hoge elasticiteit in de sectoren met een grotere stijging van de arbeidsproduktiviteit — aannemende dat de lonen reëel stijgen, maar met minder dan potentieel mogelijk en dat de prijzen worden verlaagd — de vraag toenemen. De hieruit voortvloeiende grotere produktie drukt de kostprijs (large scale economics) en heeft uitbreidingsinvesteringen en verbetering van de werkgelegenheid tot gevolg. In de zwakke sectoren zullen omgekeerd lage elasticiteiten voordelig werken.

Kijken we naar de werkelijkheid, dan lijken deze elasticiteiten gunstig te liggen. De snel groeiende bedrijven met hoge arbeidsproduktiviteitsstijging produceren veelal goederen met een hoge inkomenselasticiteit, zoals chemische produkten, duurzame consumptiegoederen en nieuwe produkten. De zwakkere sectoren zijn sterk geconcentreerd in de zgn. „Engel“-goederen zoals textiel, levensmiddelen en andere dagelijkse levensbehoeften.

Voor de richting van de investeringen zijn van belang de mogelijkheid tot factorsubstitutie — als arbeid en kapitaal makkelijk substitueerbaar zijn, zal een loondifferentiatie leiden tot vervanging van arbeid door kapitaal, hetgeen resulteert in werkloosheid en een nog sterkere arbeidsproduktiviteits- en loonstijging — en de richting van de technologische ontwikkeling die aan de arbeidsproduktiviteits-toename ten grondslag ligt. Is deze vooral arbeidsbesparend (diepte-investeringen) dan zal hierdoor de loonstijging de neiging hebben nog sterker uiteen te gaan lopen.

Uit bovenstaande kan worden geconcludeerd, dat een ongedifferentieerde loonpolitiek zal leiden tot ernstige structurele moeilijkheden. Op zich is het in de discussie-nota vermelden van de mogelijkheid tot meer differentiatie dan ook toe te juichen, maar de consequenties, die hieraan verbonden zijn, zijn nog onuitgewerkt. Differentiatie zonder meer is zeker geen panacee voor het probleem van de loon-prijsspiraal en de structurele werkloosheid.

F. J. Hogewind

Energie kroniek

De politicus en de kernenergie

DR. A. A. DE BOER

Hoewel het moeilijk is te voorspellen, staan op dit moment waarop deze kroniek verschijnt de kranten misschien wel vol van de discussie over de energiepolitiek van minister Lubbers; nu, tien dagen tevoren, is het al duidelijk dat daarbij één belangrijk onderwerp aan de orde zal komen, namelijk de vraag of gedurende een bepaalde periode de toepassing van de kernenergie taboe zal worden verklaard. De druk, die op minister Lubbers wordt uitgeoefend om de regering voor te stellen een moratorium af te kondigen, is tot buiten zijn werkkamer voelbaar; de vraag is alleen wie onze energievoorziening de grootste dienst bewijst, degenen die een positieve bijdrage van de kernenergie verwacht of degenen die ons bang maakt met de gevaren, die aan het gebruik van de kernenergie zouden zijn verbonden.

Ik wil niet proberen hier in dit korte

bestek een volledige analyse van dit probleem te geven. Wel wil ik graag mijn eigen opinie — die ik bekend veronderstel — toelichten en bovendien wil ik wel graag enige principiële uitspraken kwijt over de lessen die uit dit vreemde stukje geschiedenis der beleidsvorming te trekken zijn.

De moeilijkheid is dat er bij de uitwisseling van meningen gewerkt wordt met de resultaten van studies, die in feite te ingewikkeld zijn om dienst te doen als basis voor een publieke discussie. Toch zijn m.i. de meest recente publikaties op de twee gebieden, waarvoor dit bij uitstek geldt, zonder meer overtuigend: zowel de kans op een ramp als de invloed van het stralingsniveau ten gevolge van de exploitatie van kerncentrales geven m.i. geen steun aan de eis van een moratorium.

Het z.g. *Rasmussenrapport* 1) voegt

nieuw materiaal toe aan de bestaande berekeningen van de rampenkans. Wanneer een dergelijke kansberekening voor het huidige reactortype leidt tot een getal van de orde van grootte van één ramp met honderd doden per mln. jaar per reactor, of tot een kans van 1 op 300 mln. om, wonend in de nabijheid van een reactor, door een reactorongeluk te worden gedood, dan is dat een risico dat in het niet valt bij risico's die wij in het dagelijks leven gewend zijn te verwaarlozen.

De discussie over deze onderwerpen wordt echter bijzonder bemoeilijkt door het onvoldoende rekening houden (of bekend zijn) met het feit dat dergelijke

1) Rasmussen c.s., *Assessment of accident risks in US commercial nuclear power plants*, US Atomic Energy Commission, 1974.

uit het verband gerukte getallen een volkomen vertekend beeld geven van de werkelijke betekenis van een dergelijke studie. Auteurs en andere experts zijn zelf zo vertrouwd met het werken met dit soort stof dat ook zij te weinig oog hebben voor deze communicatiemoelijkheid. Voor het publiek, waaronder zich een aantal politici bevinden, lijkt het of met de bouw van de kernreactor een soort roulette in werking wordt gesteld. In feite zijn berekeningen als die, waarvan het *Rasmussenrapport* verslag doet, echter geen prognoses, ondanks de formulering in termen van zoveel doden in zoveel jaren. Het zijn echter *momentopnamen met betrekking tot de huidige stand van de techniek*.

Soortgelijke misverstanden bestaan met betrekking tot het andere genoemde probleem, namelijk de invloed van een verhoging van het stralingsniveau, als gevolg van de bouw van kerncentrales en verwante industriële installaties. De radiobiologen Van Bekkum, Barendsen en Van Putten hebben in april een onderzoek gepubliceerd over de stralingsrisico's, waarmee het gebruik van kerncentrales gepaard gaat 2). Wij staan normaliter bloot aan straling en de kernindustrie zal in het geval van een snelle ontwikkeling rond het jaar 2000 een toename daarvan veroorzaken, die hooguit 1% van dit natuurlijk niveau bedraagt. Nu worden er op aarde verschillen in het natuurlijke stralingsniveau gesignaleerd die 10, 20, soms 100% van het gemiddelde stralingsniveau bedragen, maar er bestaat geen aanwijsbare correlatie tussen dit stralingsniveau en het aantal mede aan straling toegeschreven ziektegevallen als tumoren.

Het spreekt vanzelf dat het niettemin mogelijk is om door bewerking van het statistisch materiaal een getalwaarde te berekenen, die de bijdrage van 1% aan het stralingsniveau kwantitatief weerspiegelt, ook al correleert zo'n model slecht met de realiteit. Het getal dat men dan krijgt is dan echter een *fractie van een promille* van het huidige niveau van de jaarlijks geregistreerde spontane genetische afwijkingen en tumoren. Ook hier geeft het resultaat van de berekeningen geen enkele steun aan de acties tegen de kernenergie. Van Bekkum c.s. concluderen dan ook dat het absurd zou zijn op deze gronden bezwaar te maken tegen de kernenergie ten gunste van andere energiebronnen waarvan de risico's minder goed bekend zijn 3).

Ik ben mij er zeer van bewust dat het bovenstaande geen uitputtende behandeling van het probleem is. Naast de hierboven gegeven waarschuwing ten aanzien van de betekenis van risicoschattingen vind ik echter de laatste helft van de conclusie van belang. Wie ondanks de methodologische bezwaren wil doorborden op het thema van de 100 doden per miljoen reactorjaren, of de „tol die voor de kernenergie betaald moet worden”, moet niet vergeten dat

ook alternatieve energiebronnen mensenlevens-kosten. Zo is volgens vrij recente Amerikaanse berekeningen daar de tol voor één miljoen centrale-jaar *bijna een miljoen mijnwerkers* die het leven verliezen. Er is een nuance: de reactorramp is altijd nog een veronderstelling, de mijnramp een harde werkelijkheid; dit is uiteraard een illustratie en geen argument; in het laatste geval zou het ten voordele van andere alternatieven kunnen worden gehanteerd 4).

Over de *economische* argumenten wil ik kort zijn. Ik geloof dat men voorzichtig moet zijn met korte-termijngegevens als basis voor een lange-termijnbeslissing; wel wil ik aan het vele wat hierover al is gezegd en geschreven nogmaals toevoegen dat men bij de bouw van een oliecentrale een verschrikkelijk onzekere wissel trekt op de toekomst in verband met de rol die de olieprijs speelt in de kosten per kWu. Daar staat dan tegenover dat de uraniumkosten bij de kernenergie zo'n kleine fractie uitmaken van de kosten per kWu en dat men ten aanzien van de toekomstige verwachtingen met betrekking tot de kosten veel grotere zekerheid heeft.

Afzien van de kernenergie, al was het maar voorlopig, zou een bescheiden bijdrage tot een diversificatie van bronnen, en dus tot een besparing van olie, elimineren. Belangrijker is, dat een „full speed” hervatting van activiteiten op het gebied van de kernenergie na een moratorium naar alle waarschijnlijkheid moeilijk is. De mate, waarin besparingen van oliegebruik *noodzakelijk* zijn, is moeilijk kwantitatief te begroten en bovendien bestaat er op dit punt een heel gamma van onderling afwijkende meningen. In ieder geval zouden een eventuele opschorting van de kernenergie en de moeilijkheden om daarna weer aan de gang te komen een vertraging opleveren in de gedeeltelijke overschakeling, die nog jaren zal nawerken.

Inmiddels begint een nieuw element de belangstelling te trekken, dat zeker aandacht verdient. Men moet bij argumenteringen betreffende het uiteindelijk grondstoffenverbruik rekening houden met de omstandigheid dat ook de energieproductie zelf energie vraagt; zelfs kernenergie vraagt olie, waterkracht en/of kolen. Men kan echter ook overdrijven. Zo las ik in *Business Week* dat de verrijking van uranium voor kerncentrales een hoeveelheid energie kost die 60% bedraagt van de hoeveelheid energie, die later uit het verrijkt uranium wordt geproduceerd. Op grond van een voorlopige berekening ben ik geneigd dit verhaal naar het rijk der fabelen te verwijzen. In dat geval zouden namelijk de produktiekosten van een hoeveelheid verrijkt uranium ter waarde van één gulden onder meer de kosten moeten dekken van 35 à 40 cent aan natuurlijk uranium en twee gulden aan steenkool. Ik vind dat geen serieuze veronderstelling; het zou mij niettemin nau-

welijks meer verwonderen als ook dit verhaal binnenkort ongecontroleerd in Nederland wordt gehanteerd als argument tegen de kernenergie 5).

De centrale vraag is of de in het voorgaande genoemde en andere problemen met betrekking tot de kernsplijting naar redelijke verwachting kunnen worden opgelost, parallel aan de constructie van de eerste centrales. Ik geloof dat het antwoord bevestigend is, omdat de huidige stand van de techniek op zich zelf al zeer bevredigend is en er geen reden is te veronderstellen dat we voor de oplossing van nog bestaande moeilijkheden in tijdnood zouden komen. De gehele ontwikkeling van de kernenergie is van meet af aan in zo sterke mate gekarakteriseerd door het betrekken van veiligheids-overwegingen bij planning, constructie en bedrijf dat enig vertrouwen in dezen wel gerechtvaardigd is. Ter illustratie zou ik eraan kunnen herinneren dat na de explosie in Flixborough in de Britse pers werd gesteld, dat de chemische industrie een voorbeeld zou moeten nemen aan en gebruik zou moeten maken van de veiligheidsfilosofie en de ervaringen in de nucleaire sector. Niettemin beredeneert een Nederlandse krant, hoe kan het anders, dat men aan die explosie weer eens kon zien hoe gevaarlijk kerncentrales wel waren ... 6).

Ik geloof, dat de moratoriumgedachte is geïnspireerd door de angst, bij sommigen door de overtuiging, dat de techniek juist in deze sector zal falen. Daardoor blijft de politieke discussie te veel in algemeneheden steken en is er te weinig aandacht voor het feit dat de bouw van iedere individuele kerncentrale kan worden begeleid door onderzoek op basis van milieu- en veiligheidsoverwegingen. Bestaande eisen zijn vaak onbekend;

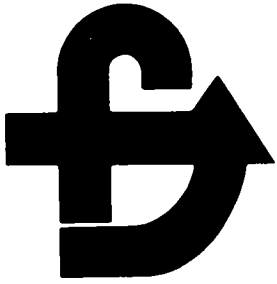
2) De studie verscheen in *Medisch Contact* en werd uitgebreid beschreven in *de Volkskrant* van 13 april 1974 en *Het Financieel Dagblad* van 1 mei 1974.

3) Niettemin presteerde een arts (n.b.!) het in een televisie-uitzending op 6 september, de hierboven geciteerde radiobiologen ten tonele te voeren („van TNO, dus van onverdachte huize!” zei hij), als was hun werk een argument tegen de kernenergie. Hij had er dus niets van begrepen, maar had zoveel succes dat een deelnemer aan de discussie verheugd riep: „Nu hoort u eens wat een deskundige ervan zegt!”

4) Verschillende onderzoekers zijn van mening dat de gezondheidsschade verbonden aan de produktie van elektriciteit groter is voor conventionele methodes dan voor kernenergie, of men die schade nu uitdrukt in dodelijke ongevallen, ongevallen in het algemeen of werkverzuim. Zie hierover o.a. Lave en Freiburg, *Health effects of electricity generation from coal, oil and nuclear fuel, Nuclear Safety*, oktober 1973, vol. 14, blz. 409; verder David Rose, *Energy policy in the US, Scientific American*, vol. 230, blz. 20 e.v.

5) The new math for figuring energy costs, *Business Week*, 8 juni 1974, blz. 88. Mijn kritiek op een gegeven uit dit artikel neemt niet weg, dat de problematiek van de *net-energy* bepaald een nader onderzoek waard is.

6) *De Volkskrant*, 4 juli 1974, blz. 4.

Ontwikkelingssamenwerking en belastingen

PROF. DR. J. H. CHRISTIAANSE

Voor de tweede wereldoorlog verschenen er in *ESB* regelmatig artikelen over het internationale belastingrecht. Vooral de toenmalige directeur-generaal op het Ministerie van Financiën, Dr. J. H. R. Sinninghe Damsté, rapporteerde over de voortgang van het werk dat tot binnen de Volkenbond op dit terrein werd verricht. Ook Dr. B. Schendstok roerde dit onderwerp aan. De basis van dit werk van de Volkenbond was gelegd in het rapport van 1923 van de z.g. vier wijze mannen, waaronder de Nederlandse Prof. Bruins, één van de eerste hoogleraren aan de NEH. Dit rapport hield zich bezig met de economische gevolgen van de internationale dubbele belasting en met enige algemene beginselen voor de competentie van de staten op het gebied der belastingen. Het internationale belastingrecht behoort zich namelijk in hoofdzaak bezig te houden met de afbakening van de belastingsoevereiniteit der staten.

Internationale dubbele belasting ontstaat wanneer meer dan één staat gelijktijdig dezelfde belastingplichtigen voor hetzelfde belastingobject in een gelijksoortige belasting betrekken. De gevolgen hiervan kunnen ernstig zijn. Niet alleen ontstaan hogere kosten bij internationaal opererende ondernemingen, maar ook kunnen door de dubbele

Deze rubriek wordt verzorgd door het
Fiscaal-Economisch Instituut van de
Erasmus Universiteit Rotterdam

belasting investeringen en beleggingen dan wel ter beschikbaarstelling van know how achterwege blijven. Vandaar dat reeds gedurende decennia wordt getracht door het sluiten van z.g. belastingverdragen tussen twee staten of zelfs door eenzijdige maatregelen in één staat deze dubbele belasting zoveel mogelijk te voorkomen, c.q. te verzachten.

Het in 1929 ingestelde Comité Fiscal

van de Volkenbond heeft, gesteund met geld van de Rockefeller-Foundation, nuttig werk gedaan. Onder meer leidde dit nog tot de opstelling van een modelverdrag ter voorkoming van dubbele belasting in Mexico-City in 1943 en in een gewijzigde versie in 1945 in Londen.

De ECOSOC van de Verenigde Naties stelde op 1 oktober 1946 de z.g. Fiscal Commission in. Op de 4e zitting in 1953 hield deze commissie zich o.a. bezig met het onderwerp: „Fiscal incentives to increase the international flow of private capital for the economic development of under-developed countries”. De commissie werd echter in 1954 opgeheven, mede onder Russische invloed. Inmiddels was echter binnen de OECD met voortvarendheid (de Nederlander Van den Tempel speelde een belangrijke rol) gestart met de opstelling van een modelverdrag, de z.g. Draft Double Taxation Convention on Income and Capital, dat in 1963 verscheen (in 1972 werd een gewijzigde tekst gepubliceerd). Dit model voor het sluiten van een belastingverdrag tussen twee staten heeft in zeer belangrijke mate de na de tweede wereldoorlog gesloten verdragen tussen de z.g. ontwikkelde landen beïnvloed.

Aangezien dit model vooral is gebaseerd op een zekere reciprociteit in de economische betrekkingen was en is het OECD-model niet aanvaardbaar voor het sluiten van een verdrag tussen een ontwikkelde staat en een ontwikkelingsland. Toch ontstond in toenemende mate de behoefte aan verdragen tussen deze twee typen van landen. Inmiddels zijn er ook vele gesloten, waarbij Nederland enigszins is achtergebleven. Deze achterstand lijkt de laatste jaren minder te worden. Ons land heeft overigens eenzijdig in de nationale wetgeving zodanig gunstige regelingen ter voorkoming van internationale dubbele belasting, dat de behoefte aan een verdrag minder dringend is dan bijv. in de relatie Verenigde Staten of West-Duitsland ten opzichte van ontwikkelingslanden. Voor royalties en interest hebben wij in Nederland sedert enige jaren zelfs een voorziening in de wetgeving die uit-

de mogelijkheid om te komen tot een waterdichte controle, bijv. door het eisen van ecologische voorstudies voor industriële vestigingen naar Amerikaans model, zijn te weinig onderzocht. Van de problemen, die bij toepassing van kerncentrales op grote schaal moeilijkheden met zich mee zouden kunnen brengen, wordt te weinig onderkend dat zij vooral nog niet de schaal van werkelijke problemen hebben bereikt en dat de aanloopperiode lang genoeg is om aan de oplossing ervan te werken. Ik denk in dit verband aan de opslag van radioactief afval. Men zal vanzelfsprekend doorgaan met onderzoek, terwijl de eerste centrales worden gebouwd. Deze normale ontwikkeling van de techniek lijkt mij niet gediend met een veto op de bouw van kerncentrales.

De politicus, die in dezen een beslissing moet nemen en verdedigen, moet de onheuse elementen onderkennen die in de discussie een rol spelen. Hij moet de moed hebben zich na kennisneming van de feiten te ontdoen van elementen in

het oordeel van zijn achterban die voortkomen uit onjuiste beïnvloeding van het publiek. Daar ligt een probleem dat veel belangrijker is dan de steeds weer opduikende klacht dat parlementariërs zo weinig wetenschappelijke begeleiding hebben die onlangs nog eens weer door Terlouw is geuit. De wetenschappelijke begeleiding is hier en daar gebrekkig, maar daar is vaak wel een mouw aan te passen. De moeilijkheid is echter dat ook in het ideale geval de vruchten van een wetenschappelijke begeleiding van de politiek door de politicus zo moeilijk te verkopen zijn aan de kiezer. De journalist ervaart eenzelfde moeilijkheid met betrekking tot zijn lezerskring en beiden, politicus en journalist, blijken dan ook vaak de starheid in de ideeën van hun volgelingen niet te kunnen doorbreken of niet te willen beschamen. Reden om de bewindslieden, die zich de komende tijd met deze materie moeten bezighouden, sterkte toe te wensen.

A. A. de Boer

Alle bankzaken
70 vestigingen
in Nederland
Affiliatie te New York

(I.M.)

sluitend geldt in de relatie tot ontwikkelingslanden.

Het zou wel eens aardig zijn, indien globaal zou worden becijferd, in miljoenen, hoeveel Nederland verborgen via de belastingwetgeving bijdraagt aan de ontwikkelingssamenwerking. Misschien is het meer dan het directe budget van minister Pronk! Het heeft de Nederlandse belastingwetgeving altijd gesierd, dat belangrijke stimulansen in deze wetgeving zijn verwerkt voor het internationale verkeer.

De fiscale problemen tussen de ontwikkelde staten en de ontwikkelingslanden werden zo klemmend, dat de ECOSOC van de VN op 4 augustus 1967 gelukkig een resolutie (nr. 1273, 1507th plenary meeting) aanvaardde, waarbij de instelling van een z.g. Ad Hoc Group of Experts on Tax Treaties between Developed and Developing Countries werd mogelijk gemaakt. Het is mijn bedoeling met dit korte artikel in deze rubriek de aandacht te vestigen op de rapporten die deze Ad Hoc Group inmiddels het licht heeft doen zien 1).

De groep (ca. 20 personen) is overwegend samengesteld uit regeringsdeskundigen van enige belangrijke ontwikkelde en ontwikkelingslanden, die echter niet hun regeringen binden. Nederland is ook lid in de persoon van de oud-staatssecretaris Van den Berge. Zij handelen in hun persoonlijke kwaliteit, maar hun werk ter overbrugging van belangrijke tegenstellingen in belangen tussen de staten kan onmiskenbaar veel vrucht dragen op regeringsniveau. Wie, zoals ik, het voorrecht had de besprekingen als waarnemer te kunnen bijwonen, zal ervan overtuigd zijn dat de Verenigde Naties terecht opnieuw op dit moeilijke terrein een initiërende functie vervullen.

Het ideaal om een model op te stellen voor een verdrag tussen staten van geheel verschillende niveaus van economische ontwikkeling zal niet spoedig worden vervuld. Maar wel kunnen de gedelegeerden op onderdelen gezamenlijke richtlijnen ontwikkelen, die het later sluiten van een verdrag vergemakkelijken. Het grote voordeel van het bestaan van de Ad Hoc Group is dat in de gepubliceerde rapporten wordt omschreven waar de knelpunten liggen en soms welke oplossingen mogelijk zijn. Vele, ook niet in de Ad Hoc Group vertegenwoordigde ontwikkelingslanden, die meestal bij de onderhandelingen met de ontwikkelde landen een zwakke positie innemen, kunnen hiermede hun voordeel doen 2).

Het is zonder meer duidelijk dat de ontwikkelingslanden grote voorstanders zijn van het z.g. bronlandbeginsel (source or territoriality principle). Dit houdt in dat het exclusieve recht tot belastingheffing toekomt aan het land waarin de winst wordt behaald of waaruit het inkomen vloeit. De ontwikkelde landen passen in meerderheid bij voorkeur het z.g. woonlandbeginsel (principle of domicile) toe, waarop ook in grote trekken het OECD-model is gebaseerd. Deze voorkeur van de ontwikkelingslanden berust niet alleen op budgettaire overwegingen, maar ook wensen zij eventuele stimulerende maatregelen op fiscaal terrein om buitenlandse investeringen aan te trekken niet teniet gedaan zien worden door het belastingstelsel van de investerende landen. Met name in de relatie tot de Verenigde Staten is dit een groot probleem, waarvoor allerlei oplossingen zijn bedacht 3). Een mooi voorbeeld van een systematische toepassing van het bronland-

beginsel wordt gevonden in het regionale verdrag van de z.g. Andean Pact landen (Bolivia, Chili, Columbia, Ecuador en Peru). Deze landen hebben ook een model-verdrag, gebaseerd op het bronlandbeginsel, opgesteld voor onderhandelingen met derden-landen 4). Het is een fraaie tegenhanger van het OECD-model.

Op het congres van de International Fiscal Association, dat dit najaar in Mexico-City wordt gehouden, wordt een speciaal seminarium gewijd aan dit model-verdrag uit de Latijnsamerikaanse wereld. Moge ook dit congres bijdragen bij een beter begrip van de divergerende standpunten tussen de ontwikkelde en de ontwikkelingslanden.

J. H. Christiaanse

1) *Tax treaties between developed and developing countries* (first report, 1969, sales no. E 69 XVI.2; second report, 1970, E 71 XVI.2; third report, E 72 XVI.4; fourth report E 73 XVI.1).

2) Zie ook J. H. Christiaanse, *Tax treaties between developed and developing countries, Cahiers de droit fiscal international*, Volume LIV c, 1969.

3) Zie bijv. *United States income taxation of private investments in developing countries* (UN.E 70 XVI.2).

4) Zie voor tekst en toelichting *Bulletin for international fiscal documentation*, Vol. XXVIII, augustus 1974, no. 8, International Bureau of Fiscal Documentation, Amsterdam.

ESB

Mededelingen

NIVE-lezingencyclus op Efficiencybeurs 1974

Van 9 oktober t/m 16 oktober a.s. organiseert de Nederlandse Vereniging voor Management in samenwerking met andere organisaties, in het kader van de Efficiencybeurs 1974 een zestal bijeenkomsten.

De lezingen, die in het RAI-gebouw te Amsterdam zullen worden gehouden, worden gegeven door:

Prof. Ir. H. Bosch, A. van der Laan, L. M. Switzar: Informatie-voorziening ten bate van het bedrijfsleven;

Dr. A. M. C. Helmer, J. van der Kuijl, Jhr. Mr. G. F. Boxel, Drs. A. A. Soetekouw: Professionele dienstverlening in de automatisering;

J. C. Stuve, Drs. A. van Stuijvenberg: Extrapolatie als hulpmiddel bij beleidsbeslissingen;

A. van 't Hof: Informatie-waardeanalyse: wat mag kantoorarbeid kosten?; K. Volder: Gezondheidszorg voor bedrijven is een noodzaak; L. C. van Zutphen: EDP-auditing;

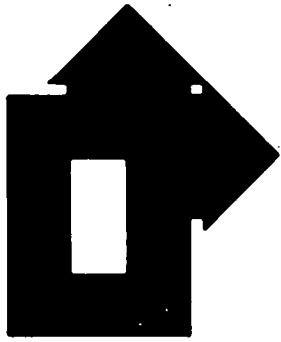
C. Goud, H. Kalf: Marketing en computer.

Kosten: f. 25 per bijeenkomst. Aanmelding en nadere inlichtingen: NIVE, Parkstraat 18, Den Haag, tel.: (070) 61 49 91.

TALENPRAKTIKUM AMERSFOORT

- * English in management
- * English in marketing
- * English in computing
- * English in banking
- * Français dans le domaine du management
- * Français économique et commercial
- * Wirtschaftsdeutsch

Inl. (03490) 2 90 97

Sleutelen aan de indexering

A. F. VAN ZWEEDEN

Bij het komende overleg over het arbeidsvoorwaardenbeleid voor 1975 zal de discussie zich opnieuw toespitsen op de prijscompensatie. De initiële loonsverhogingen vormen sinds de invoering van het automatische aanpassingsmechanisme niet zo'n groot probleem meer. Over 2 of 3% word je het gemakkelijker eens dan over looneisen van veel hogere orde. Het probleem van de loonsomstijging is daardoor wel wat verdoezeld. Pas in de loop van een jaar kun je aan de hand van de loonstatistiek vaststellen hoeveel er nu werkelijk van de ruimte is opgeslokt door loonstijgingen.

Tussen juli 1973 en juli 1974 blijken bijv. de uurlonen van mannelijke handarbeiders met ongeveer 20% te zijn gestegen, hoewel macro-economisch gerekend was met percentages die voor 1974 tussen 12 en 13 hadden moeten liggen. De werkelijke uitkomst komt er juist door de indexering heel anders uit te zien dan de theoretische voorcalculaties, die in de onderhandelings sfeer worden gebruikt.

In hun discussienota vragen de vakcentrales voor volgend jaar weer om een volledige prijscompensatie overeenkomstig de ontwikkeling van de prijsindex. De werkgevers zijn al begonnen daarop af te dingen. Het Verbond van Nederlandse Ondernemingen heeft de stelling ingenomen dat de hogere kosten van levensonderhoud, die het gevolg zijn van de aangekondigde verhoging van de aardgasprijzen, niet voor compensatie in de lonen in aanmerking mogen komen. Het verbond volgt daarbij een wat vreemde redenering. Het zegt dat de hogere aardgasprijzen het gevolg zijn van een autonome overheidsbeslissing waaraan geen hogere kosten ten grondslag liggen en waarvan de baten geheel aan de schatkist ten goede komen. Het effect van de hogere aardgasprijzen is, zo zegt het VNO, derhalve gelijk aan dat van een belastingverhoging. Daar de SER nu eenmaal eens heeft gezegd dat de gevolgen van fiscale maatregelen niet voor compensatie in de lonen in aanmerking behoren te komen, ligt de conclusie voor de hand.

Met meer recht wil het VNO ook het

voorgenomen huur- en subsidiebeleid van het kabinet in de discussie betrekken. Volgens het voorgestelde systeem van inkomenshuren behoeven huurders met een inkomen rond het minimumloon niet meer dan 10% van hun inkomen aan huur te betalen. Voor het deel van de huur dat boven dit maximum uitgaat krijgen de huurders een subsidie. Zouden zij daarnaast nog via de index van de kosten van levensonderhoud een compensatie krijgen voor gestegen huren, dan worden zij in feite overgecompenseerd. Het VNO wil, bij invoering van een systeem van inkomenshuren, daarom ook de huurcomponent in de prijscompensatie nader bezien.

Ongetwijfeld zullen de werkgevers, die in het algemeen van oordeel zijn dat de indexering op de helling moet, terugkomen op hun bezwaar dat de achteruitgang van de ruilvoet geheel wordt meegenomen in de compensatie. Het is de vraag of dit vraagstuk ook volgend jaar aan de orde komt, indien door de verhoging van de exportprijzen van ons aardgas de stijging van de invoerprijzen zal worden geneutraliseerd. De verwachting die hier en daar is uitgesproken, dat de lopende rekening van de betalingsbalans volgend jaar een recordoverschot zal vertonen, duidt erop dat de ruilvoet een aanzienlijke verbetering zal ondergaan.

Een principiële discussie met de vakbeweging over voortzetting van een systeem van indexering, dat alle remmen tegen de inflatie opheft, lijkt nog niet erg zinvol. Voor de vakbeweging is het enige alternatief het stellen van looneisen waarin rekening wordt gehouden met de verwachte stijging van de kosten van levensonderhoud. Dat betekent dat al bij het begin van het contractjaar een enorme inflatie-impuls wordt gegeven, die ongetwijfeld zal worden gevolgd door nieuwe impulsen wanneer de prijsstijgingen in de loop van het jaar nieuwe loonaanpassingen zullen vereisen.

Een na-indexeringssysteem, met enkele ingebouwde remmingen zoals een drempel voor het uitschakelen van fiscale invloeden, lijkt te verkiezen boven loonvorming op basis van toekomstige inflatie.

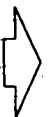
Charles Levinson, de internationale

vakbondsleider die de oorzaak van de wereldinflatie toeschrijft aan de kapitaalaccumulatie van multinationale ondernemingen, zei mij onlangs in een interview, dat loonindexering een van de scherpste wapens van de vakbeweging is in haar strijd tegen ondernemingen, die door hun cash-flow-politiek niet alleen de inflatie gaande houden, maar ook de werkgelegenheid verminderen. Zij gebruiken hun vrijkomende middelen immers niet in de eerste plaats voor breedte-, maar voor diepte-investeringen.

Het vraagstuk van de prijscompensatie heeft bij het overleg over de arbeidsvoorwaarden nog een andere dimensie gekregen sinds de vakbeweging dit mechanisme als een doeltreffend instrument voor herverdeling van inkomens wil hanteren. De vakcentrales vragen om een minimum in de prijscompensatie van f. 175 voor elke procent prijsstijging op jaarbasis. In hun discussienota noemden zij geen maximum. Voor 1973 achtten zij nog een plafond nodig om de vloer te kunnen financieren. Uit de reacties van de bij de centrales aangesloten bonden op de nota is inmiddels gebleken dat de industriebonden en het CNV wel degelijk een plafond in de compensatie wensen. Het CNV noemt een maximum bij een inkomen van f. 50.000. De twee industriebonden van NVV en NKV willen de vraag bij welke inkomensgrens de compensaties moeten worden „afgeopt” laten afhangen van de vraag in hoeverre overheidsmaatregelen al nivellerend werken op de inkomensverdeling.

De werkgeversverbonden zullen zich opnieuw principieel tegen elke vorm van aftopping verzetten. Het Nederlands Christelijk Werkgeversverbond gaf onlangs een lijstje van uitgelekte of al aangekondigde overheidsmaatregelen, die ertoe zullen leiden dat in 1975 „een nivelleringsgolf” over ons komt. Het verbond verstrekte daarbij de waarschuwing dat extra nivelleringsmaatregelen in de loonsfeer moeilijk voor de werkgevers te verteren zouden zijn.

Toch heb ik het gevoel dat de „open” opstelling van de industriebonden en de vakcentrales een redelijke discussie mogelijk zal maken. Ik ben er niet meer

Boeken nieuws

E. Malinvaud: Lectures on micro-economic theory. North-Holland Publishing Company, Amsterdam en Londen en American Elsevier Co., New York, Inc., 1972, IX, 318 blz., f. 40.

Een vorige bespreking in dit blad 1) besloot ik met op te merken, dat het een gelukkige ontwikkeling is dat de tijdschriftliteratuur van de laatste twee decennia eindelijk zijn neerslag vindt in inleidende handboeken en in de voetnoten 7 en 8 aldaar werd aangegeven hoe de kloof tussen oud en nieuw mogelijk het best kon worden overbrugd. Meer nog dan bij het boek van C. Abraham en A. Thomas bestaat voor gemelde vaststelling aanleiding bij het boek dat thans ter bespreking voorligt. Al is het natuurlijk mogelijk om vol te houden, dat de nadere — een recensent in het *Economic Journal* sprak optimistisch over „second year undergraduates” — kennismaking met het vak welke Malinvaud biedt beter zonder die ezelbruggen tot stand kan komen en louter een grondiger scholing in de wiskunde vereist.

In de verwerking van de bedoelde (tijdschrift)literatuur — Allais, Arrow, Debreu, Koopmans en vele anderen — is het boek van Malinvaud vollediger en consequenter dan het eerderevermelde. Een nadeel is m.i. wel, dat de schrijver nauwelijks de moeite heeft genomen zijn tribuut aan dit recente verleden ook in voetnoten of in een bibliografie te verantwoorden; natuurlijk ontbreken literatuurverwijzingen niet geheel, maar veelal betreft het hier aanwijzingen voor hen die een vollediger bewijs voor een stelling op prijs zouden stellen. Weliswaar verontschuldigt de auteur zich hiervoor in het voorwoord, maar bevredigen zal zulks menig lezer toch niet 2).

Ook voor deze opzet is vanzelfsprekend een argument te bedenken: zonder veel omslag wordt de lezer gebracht tot de problemen die nog openstaan en naar sommiger overtuiging is het juist dit

dat het vak ook voor — de meest intelligente — studenten aantrekkelijk moet maken 3). Waar het hier een vertaling en bewerking van een oorspronkelijk in het Frans verschenen boek betreft 4), zou de literatuurverantwoording echter hebben kunnen bijdragen tot het inzicht hoezeer aan de theorievorming zoals die hier wordt gepresenteerd aan beide zijden van de Atlantische oceaan — i.c. Amerika en Frankrijk — fundamentele bijdragen werden geleverd. Voor de lezer zou dan ook de ironie van de ontwikkeling zijn gebleken die ertoe heeft geleid, dat een boek dat de neerslag vormt van inleidende colleges voor voordrachten die Allais te Parijs gaf, thans — naar moet worden aangenomen — door deze niet met het welgevalen zal worden gezien dat men zou mogen verwachten. Onlangs heeft Allais namelijk op niet mis te verstane wijze de staf gebroken 5) over een ontwikkeling die mede door hem werd in gang gezet en waarvan doorgaans waarschijnlijk is kennis genomen in de vorm die daaraan door Debreu in zijn *Theory of value. An axiomatic analysis of economic equilibrium* (1959) is gegeven.

Op zichzelf genomen vormt het boek van Malinvaud, wat betreft opzet en uitwerking, op dat van Debreu een welkome aanvulling en aangezien makkelijk zou zijn aan te tonen, dat de breed uitgemeten verwijten van Allais op een merkwaardig misverstand berusten — hij verwart in genoemd artikel namelijk het adequaat beschrijven van de werkelijkheid met het axiomatisch formuleren van noodzakelijke veronderstellingen inzake algemeen ingeburgerde opvattingen over de bestaanbaarheid van economisch evenwicht, waardoor hij de suggestie wekt, ten eerste, dat

zo zeker van dat geforceerde nivellering nog boven aan het verlanglijstje van de vakbeweging staat. Ik meen zelfs een kentering in de opvattingen van de vakbeweging te kunnen bespeuren als zij in haar discussienota preludeert op een flexibeler arbeidsvoorwaardenbeleid.

Interessanter dan de strijdvrage over de nivellering of de prijscompensatie wordt het pakket voorstellen, waarin de vakbeweging haar gedachten over een beleid dat ruimte laat voor bescheiden

afwijkingen per bedrijfstak zal concretiseren. Die gedachten lijken de vorm te gaan aannemen van een coherent systeem, waarin overwinsten in sterke sectoren zullen worden afgeroomd ten bate van zwakkere sectoren en waarin een methode van vermogensaanwasdeling zal worden voorgesteld dat kan worden gebruikt voor een algemeen aanvullend pensioen voor alle werknemers.

A. F. van Zweeden

zulks onbelangrijk is en, ten tweede, dat bijvoorbeeld Debreu iets anders wilde „bewijzen” dan dat laatste 6) — bestaat er geen enkele reden aan Malinvauds — ook voor het beantwoorden van de voor Allais opgeworpen vragen — bijzonder aantrekkelijke boek geen nadere aandacht te besteden.

Oppervlakkig gezien volgt het boek de in de gangbare boeken over micro-economie gebruikelijke indeling: het gedrag van de consument, resp. de producent, het economisch optimum, evenwicht bij volkomen concurrentie 7) en onvolledige mededinging, maar neemt het een definitieve wending in de hoofdstukken 8 t/m 11, waarin de vraag aan de orde komt hoe in een centraal geleid stelsel een optimum kan worden bereikt (8), welke de invloed is van externe effecten, collectieve goederen en vaste kosten (9) en waarin tenslotte wordt ingegaan op de introductie van de tijd (10) en van de onzekerheid (11). Tot zover de buitenkant, d.w.z. de inhoudsopgave, die inmiddels al wel te vermoeden heeft gegeven, dat het boek handelt over het algemene evenwicht en de welvaarts-theorie.

De inhoud zelf vertoont voor de met — om wat te noemen — Delfgaauf, Liebafsky en Henderson & Quandt opgevoede oppervlakkige bladeraar weinig bekends, noch in de vorm van figuren (te zamen leveren bedoelde leerboeken vijf maal een Edgeworth box-diagram op waarvan geen enkele de indruk wekt dat het tot het machtige en

1) Zie *ESB* van 13 maart jl., blz. 228.

2) Voor een indruk zie men bijv. M. Allais, *Les théories de l'équilibre économique général et de l'efficacité maximale, impasses récentes et nouvelles perspectives, Revue d'économie politique*, mei/juni 1971, blz. 331-409; T. Negishi, *The stability of a competitive economy: a survey article, Econometrica*, oktober 1962, blz. 632-669; P. Newman, *Approaches to stability analysis, Econometrica*, februari 1961, blz. 12-29 en F. H. Hahn, *Some adjustment problems, Econometrica*, januari 1970, blz. 1-17.

3) Aldus O. Morgenstern, *Thirteen critical points in contemporary economic theory: an interpretation, Journal of Economic Literature*, december 1972, blz. 1163/1164.

4) *Leçons de théorie micro-économique*, Dunod, Parijs, 1969.

5) Zie M. Allais, art. cit. Voor de huidige stand van zaken zie men eveneens K. J. Arrow en F. H. Hahn, *General competitive analysis*, San Francisco en Edinburgh, 1971. Opvalt, dat in de bibliografie van Allais hijzelf zo'n twintig keer voorkomt en dat hij voorts minutieus aangeeft in welke gevallen hij eerder dan anderen bepaalde resultaten bereikte en dat in de bibliografie van Arrow en Hahn de afwezigheid van de naam van Allais wordt gecompenseerd door de vermelding van een veertiental publikaties van de hand van Arrow.

6) Zie hierover nader nog J. Kornai, *Anti-equilibrium*, Amsterdam en Londen, 1971, i.h.b. blz. 348/349 en blz. 355 en F. H. Hahn, *On the notion of equilibrium in economics*, Cambridge University Press, 1973.

7) De volgorde van deze laatste twee is ongebruikelijk, maar past voortreffelijk in de opzet van het gehele boek.

duidelijke hulpmiddel kan worden ontwikkeld waarvan Malinvaud in zijn boek op kritieke momenten in de analyse een demonstratie geeft 8)), noch in de vorm van symbolen. Natuurlijk komt dat gedeeltelijk doordat het boek zich richt op „students who dispose of a good background in mathematics” 9) (Voorwoord, blz. V). Hoopvol is dan weliswaar, dat verondersteld is, dat „their power of abstraction is not considered as high enough to allow them to take immediate full advantage of the most rigorous and condensed works such as that of Dèbreu” (blz. V), maar dat voert dan vervolgens tot de frustrerende waarschuwing, dat de uiteenzetting „does not attempt to achieve the greatest generality that is possible today”. De lezer kan echter — in het besef dat alle beetjes helpen — toch beginnen in de geruststellende wetenschap, dat „the accent is placed on the logical structure of the theory rather than on the statement of its results”.

Bij de afbakening van het terrein van de micro-economie hakt Malinvaud kordaat de knoop door die voor sommigen ontstaat wanneer zij ontdekken, dat L. Robbins en O. Lange voor het kenobject van de economische wetenschap verschillende definities hanteren. Robbins' definitie laat enerzijds belangwekkende zaken onberoerd, zoals de omstandigheid dat de economie een sociale wetenschap is en roept anderzijds het probleem op van de afbakening van het object van de economie en dat van de politicologie. Lange's definitie kan niet de kritiek ontlopen, dat de begrippen „social laws” en „material means” velerlei interpretatie toelaten of te beperkt zijn en in ieder geval dreigen te versluieren, dat „the social nature lies in the analysed phenomena, production and distribution, rather than in the permanent relations which we establish between them” (blz. 1). Een dergelijk kort en krachtig geformuleerd uitgangspunt, dat vervolgens wordt samengevat in een werkbare definitie van eigen makelij, mag de auteur aanspraak doen maken op de welwillende aandacht van lezers die in maatschappijopvatting even ver uiteen liggen als de twee genoemde personen. Voor allen geldt, dat „in so far as it is a positive, that is, explanatory science, economics must analyse the behaviour of agents who enjoy some freedom, but are subject to the constraints imposed on them by nature and institutions. It must investigate the consequences of such individual behaviour for the state of affairs which is realised in the community” (blz. 2).

Het komt mij voor, dat een dergelijk uitgangspunt veel vruchteloze polemiek over het karakter van de economie volstrekt overbodig maakt. De omschrijving van wat normatieve economie is, nl. „the conceptual tools which enable us to assess the comparative advantages of different forms of organisation”, laat

Voor boeken op het gebied van economie, sociologie, recht, medicijnen en techniek:

**WETENSCHAPPELIJKE BOEKHANDEL
ROTTERDAM B.V.**

Waarin opgenomen:
De Wester Boekhandel
Stamboekhandel Rotterdam

Rochussenstraat 223, Rotterdam 3003
Tel. (070) 76 11 88

Vestiging in de Erasmus Universiteit, Complex Woudestein. Tel. (010) 14 55 11, toestel 31 15.

(I.M.)

evenmin veel ruimte voor hooglopende pennestrijd. Wie vervolgens nog ongevoelig blijft voor het argument, dat vanuit de hier geformuleerde tweeledige taakstelling „our science has come to attribute a central role to the prices which regulate the exchange of goods among agents” (blz. 2), zal het nooit leren. Hij kan zich ook de moeite besparen de auteur verder in zijn abstracties te volgen; het thema van het boek is inmiddels duidelijk aangegeven 10).

Na het verplichte nummer van de afbakening van de begrippen goed, handelend subject „economy” 11) en „state of the economy” en na vermelding van wat niet aan de orde komt, nl. de overheid — zie echter hoofdstuk 9 —, het bankwezen, het buitenland, het absolute prijsniveau 12), volgt de uiteenzetting van de theorie van het consumenten- en van het producentengedrag.

Kern van het hoofdstuk over het consumentengedrag vormt het bewijs voor het bestaan van een evenwicht onder de vigeur van de ter sprake gebrachte veronderstellingen en eigenschappen van verzamelingen. Niet zonder reden merkt Malinvaud in dit verband op, dat „this will illustrate how to carry out a rigorous proof of a question in economic theory” (blz. 26). Voordien heeft hij dan al duidelijk gemaakt hoe „our theories are based on a given system of preferences rather than on a given function defining use-values in the sense of the nineteenth-century writers” (blz. 17) en heeft hij aangegeven, dat, hoewel de „notion of utility is not necessarily mentioned”, het gebruik van een nutsfunctie toch wel enige voordelen heeft (blz. 19). Malinvaud draagt er zorg voor het contact te bewaren met de bekende marginale gelijkheden en de toepassing van „analytic calculus” (blz. 24 en blz. 29 e.v.). De gebruikte „symboliek” is daarbij minder uitbundig dan de voorgaande vaststelling zou doen vermoeden, maar overigens bevat dit hoofdstuk alles wat de met de gebruikelijke handboeken opgegroeide kán weten. Een korte karakteristiek van de cardinale uitsluiting en de „revealed preference” — een benadering die afwijkt van de voorgedragen theorie, maar deze niet tegensprekt (blz. 40) — besluit dit hoofdstuk.

Zoals de theorie van het voorgaande

hoofdstuk werd opgebouwd op basis van een systeem van voorkeuren en de zgn. „market constraints” (prijzen en inkomsten), zo ontmoeten we bij de producent de „technical constraints” en „a certain institutional context” (voorlopig: volledige mededinging). Het is echter niet wel doenlijk om langs deze lijnen de bespreking van dit boek — wil deze niet geheel buiten haar oevers treden — voort te zetten. Derhalve zal ik mij verder beperken tot een aanduiding van wat de meest opvallende kenmerken van de verdere analyse zijn.

Bijzonder verhelderend — nadat eerst in hoofdstuk 4 het optimum, d.w.z. het welvaartsaspect, is geanalyseerd — is de lijn die in hoofdstuk 5, handelend over evenwicht onder de veronderstelling van volledige mededinging, loopt van de theorie van het consumentengedrag via de analyse van het evenwicht in een louter „distribution”-model (blz. 106 e.v.) en een „exchange”-model (waarin de

8) Zie recent en op zeer inleidend niveau echter H. T. Koplin, *Micro-economic analysis*, New York enz., 1971, hoofdstuk 5.

9) En dan natuurlijk niet alleen de oudbakken „calculus”, met de eerste en tweede orde condities, maar „general topology” en „set theory”; zie bijv. de desbetreffende delen in Schaum, *Outline Series*, New York enz., McGraw-Hill.

10) In dit verband verdient zeker vermelding hetgeen Kornai, op. cit., blz. 358, opmerkt: „In our view, equilibrium theory is politically a completely indifferent, sterile theory” en „equilibrium theory can be given many kinds of political interpretation”. Eveneens Hahn, op. cit., blz. 32-33, waaruit ik citeer: „The social institutions of property and markets have the dominant role”.

11) De laatste zijnde „a list of goods, a list of consumers, a list of producers, and a vector of initial resources”, zodat duidelijk wordt dat „the definition will vary according to the particular model” (blz. 5). Op blz. 231 wordt, i.v.m. de intertemporele analyse, nog het onderscheid tussen „commodity” en „good” geïntroduceerd.

12) „... prices are defined only up to a multiplicative constant and can be referred to any numéraire. In real life, prices are expressed as a function of money, which serves as a medium of exchange”. Deze abstractie maakt het model tot een „barter economy”, maar „better justice is done to the conceptual power of the model if we assume an „accounting economy”, in which the value of each economic operation is properly recorded in accounts that are held for each agent and use the „numéraire” as unit of value” (blz. 10-11).

„verdelers” tevens de bezitters van de „resources” zijn; blz. 109 e.v.) naar het uiteindelijke model waarbij de productiebeslissingen worden geïntroduceerd (blz. 117 e.v.). Vooral dit laatste bevat voor diegenen, die onder de indruk zijn van de opleving die m.b.t. de opvattingen van Ricardo/Marx/Sraffa over de waardeleer valt waar te nemen 13) op een luttel aantal pagina's, ampel stof tot overweging. Waarschijnlijk is het superieure gevoel dat Malinvaud, naar de lezer vermoedt, hier ontleent aan zijn presentatie van de theorie van het algemene evenwicht er de oorzaak van dat hij van de hier bedoelde debatten voornootsgewijs géén gewag maakt. In ieder geval zou een opmerking als „the Marxian analysis of value and prices insofar as it is comprehensible to me, seems to be describing an economy in equilibrium” 14) in dit gedeelte van het boek niet uit de toon vallen.

Het hoofdstuk eindigt met een bespreking van het/de „tâtonnement” proces/procedure en daarmee is de theorie in zijn algemene en elementaire gedaante rond; de stabiliteit van het systeem is namelijk onderzocht.

Introductie van de speltheorie en dan m.n. van begrippen als „core”, coalitie 15), arbitrage en „stable allocations”, levert twee bijzonder boeiende hoofdstukken op, namelijk 6 en 7, waarin, de volgorde van Cournot aanhoudend, eerst gevallen, afwijkend van die van de volledige mededinging, worden onderzocht en vervolgens „economies with an infinite number of agents” (en alweer via de Edgeworth box aanschouwelijk voorgesteld). Lezers van het laatste deel van Kornai's *Anti-equilibrium* zullen na lezing van deze twee hoofdstukken bij Malinvaud moeite hebben met het aanvaarden van de mistroostige conclusies van de eerste inzake de algemene evenwichtstheorie en hellen wellicht over naar de optimistische verdediging ervan door Hahn in zijn voormelde uiterst strijd bare inaugurele rede te Cambridge.

Hoofdstuk 9 over externe effecten en collectieve goederen verdient in dit verband eveneens aandacht, terwijl de bespreking in hoofdstuk 8 van de problemen en verschillende mogelijkheden die „a central agent, which we shall call the planning bureau” heeft eveneens bijzonder helder is. Gehoopt mag worden dat zij, die geïnteresseerd zijn in de „economic theory of socialism” (welke uitdrukking „should not be taken as covering the economic analyses of socialist thinkers who were almost exclusively concerned with the capitalist society which they wished to reform or destroy”; blz. 185 en wier kennis wat dat aangaat niet verder reikt dan de idee, dat de opstelling, uitwerking en aanpassing van plannen nu eenmaal met „trial and error” moet geschieden, in elk geval van deze uiteenzetting van Malinvaud zullen kennismaken. Zij, die meer geïnteresseerd zijn in de zgn. „indicative planning”, vinden hun weg wel naar Meade 16).

Hoofdstuk 10 geeft „highlights” uit de kapitaaltheorie, uitlopend op de demonstratie van de mogelijkheid dat de kapitaalintensiteit niet in een eenduidige relatie staat tot de rentevoet. Ook hier onthoudt Malinvaud zich van een expliciete gedachteswisseling met anderen die van dit probleem de kern maken bij hun aanval op de overgeleverde neo-klassieke theorie 17) en dat zal er mogelijk toe leiden, dat deze zich verslikken in de serene gelijkmoedigheid die Malinvaud hier, evenals bij zijn opmerkingen over de „decomposition of global income” (blz. 254-257), ten toon spreidt 18).

Het boek eindigt met een kort hoofdstuk over onzekerheid (en een wiskundige appendix over extreme waarden van functies met meer variabelen, geschreven door J. C. Milleron), langs de lijnen van Bernoulli, Neumann & Morgenstern, Savage e.a., welke behandeling uitloopt op de constatering:

„Aversion to risk, which, according to prevailing opinion characterises the behaviour of firms, is thus a new cause for the existence of positive profits. Apart from competitive imperfections, apart from disequilibria related to innovations, the caution of firms in the face of the risk of loss explains why pure profits are on average positive” (blz. 297).

Voordat dit punt in het boek is bereikt, heeft de lezer natuurlijk -- ik zou dat haast vergeten te vermelden -- uitvoerig kennis gemaakt met het Pareto-optimum; in het verlogte waarvan volgens schrijver het „politico-economic equilibrium” ligt (blz. 215-218 en blz. 222-224). De behandeling, die Malinvaud het Pareto-optimum te beurt doet vallen, ligt geheel in de lijn van een opmerking van Hahn:

„Before I start there is a tiresome matter to get out of the way. It is well known that on certain assumptions an Arrow-Debreu equilibrium of an economy can be shown to be Pareto-efficient. Everyone who has understood this latter concept and the assumptions required to prove the result also understands that to claim this efficiency for any actual economy would be a singularly weak claim in an argument designed to persuade us that the economy is also in some sense morally to be approved” (art. cit., blz. 4).

P. J. Uitermark

13) Zie bijv. M. Morishima, *Marx's economics. A dual theory of value and growth*, Cambridge, 1973 en M. Dobb, *Theories of value and distribution since Adam Smith*, Cambridge, 1973.

14) Hahn, op. cit., blz. 1.

15) Nader hierover Hahn, op. cit., blz. 10-12 en A. Rapoport, *N-person game theory. Concepts and applications*, Ann Arbor, 1970.

16) J. E. Meade, *The theory of indicative planning*, Manchester, 1970; J. E. Meade, *The controlled economy*, Londen, 1971, deel 3 en 4.

17) Voor een overzicht zie men G. C. Harcourt, *Some Cambridge controversies in the theory of capital*, Cambridge, 1972.

18) De naam van Walras duikt in dit ver-

band ook herhaaldelijk op ten einde zich er tegen af te zetten. Zie voor een rechtzetting D. Collard, Léon Walras and the Cambridge caricature, *The Economic Journal*, juni 1973, blz. 465-476.

Onderzoek naar het functioneren van nieuw gebouwde kleine winkelcentra met een onvolledig assortiment op buurtniveau. Economisch Instituut voor het Midden- en Kleinbedrijf, Den Haag, 1973, 138 blz., f. 25.

Onderzoek, uitgevoerd in opdracht van de staatssecretaris van Economische Zaken. Enkele belangrijke conclusies zijn:

1. bij veel winkelcentra is de beschikbare bedrijfsvloeroppervlakte over te veel vestigingen verdeeld, waardoor er verliesgevend situaties ontstaan;
2. in een „afgeschermd” invloedsgebied is de koopkrachtbinding groter dan in een „open” invloedsgebied;
3. artikelen waarvoor de consument indifferen is ten aanzien van het aankoopadres, worden bij voorkeur aangeschaft in de dichtstbijzijnde winkel.

Mr. J. A. Vreeswijk: De surséance van betaling en het akkoord. Serie recht en praktijk 18, Kluwer BV, Deventer, 1974, 117 blz., f. 19,50.

In dit proefschrift worden de volgende onderwerpen behandeld: 1. Algemene beschouwingen en geschiedenis van de surséance. De auteur beoogt hiermee een beter begrip en meer waardering voor de surséance bij te brengen. Hiertoe stelt hij wetswijzigingen voor en behandelt hij de bestaande wetsartikelen met jurisprudentie. 2. Het onderhands akkoord waarvoor een wettelijke regeling ter discussie wordt gesteld. 3. De werking van de surséance in het internationale privaatrecht. Er wordt een overzicht gegeven van de thans geldende regelingen. 4. De Wet Toezicht Kredietwezen in verband met art. 250 a Fw. 5. De surséance van het bankiershuis Teixeira de Mattos.

Ten einde de bruikbaarheid van dit boek te verhogen zijn achterin het boek formulieren voor de rechtspraak toegevoegd.

Commerce and industry in the Netherlands; a base for business operations in Europe. Amsterdam-Rotterdam Bank, Amsterdam, 1974, 64 blz.

Deze brochure die speciaal bestemd is voor buitenlandse ondernemers, die hun werkzaamheden willen uitbreiden tot Nederland, bevat, naast algemene gegevens over Nederland en de Nederlandse economie, o.a. bijzonderheden over het bankwezen, financieringen, belastingen, verzekeringen, rechtsvormen van ondernemingen, vestigingsfaciliteiten en de procedure voor het vestigen of overnemen van ondernemingen in Nederland.